Thorger och Disa lär sig rista runor

Digitalisering av redan tidigare utgivna vetenskapliga publikationer

Dessa fotografier är offentliggjorda vilket innebär att vi använder oss av en undantagsregel i 23 och 49 a §§ lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (URL). Undantaget innebär att offentliggjorda fotografier får återges digitalt i anslutning till texten i en vetenskaplig framställning som inte framställs i förvärvssyfte. Undantaget gäller fotografier med både kända och okända upphovsmän.

Bilderna märks med ©. Det är upp till var och en att beakta eventuella upphovsrätter.

SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD
RIKSANTIKVARIEÄMBETET

Marit Åhlén, text & Jaques Vincent, teckningar

Thorger och Disa lär sig rista runor

Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetets förlag
Box 5404, 114 84 Stockholm
Tel. 08-519 180 00
Fax 08-519 180 83
www.raa.se
E-post: bocker@raa.se

Boken har framställts med ekonomiskt stöd från
Konung Gustav VI Adolfs fond för svensk kultur,
Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur,
Åke Wibergs Stiftelse och Magn. Bergvalls stiftelse.

Fotografierna i boken är tagna av Bengt A. Lundberg,
Riksantikvarieämbetet, utom de på sidorna 22, 29 och 42,
som tagits av Thorgunn Snædal, Riksantikvarieämbetet
och den på sidan 48 som tagits av Marit Åhlén.

Boken ges ut i samarbete med Sigtuna museum.

Omslagsbild Jaques Vincent

Layout och original Ann Winberg Idéverkstaden

Riksantikvarieämbetets barn- och ungdomsböcker nummer 1

© 2002 Riksantikvarieämbetet och författaren
1:1
ISBN 91-7209-260-2

Tryck Elanders Gummessons, 2002

Förord

När arkeologerna grävde i Sigtuna på 1980-talet och 1990-talet hittade de nästan 100 olika små föremål med runor på. Det är spännande att försöka föreställa sig hur det kan ha gått till när runorna ristades. Vem var det som höll i ristarkniven? Varför ristades just de här runorna på just den benbiten? Berättelsen *Thorger och Disa lär sig rista runor* beskriver hur några av ristningarna kan ha tillkommit. Fotografierna visar hur de runristade föremålen ser ut i dag efter att ha legat nästan 1 000 år i jorden. Det finns också fotografier av de runristningar i sten som förekommer i berättelsen och som alltså även de finns i verkligheten. Alla teckningar som visar hur det såg ut i Sigtuna, i husen och verkstäderna där och i landskapet runt omkring, är gjorda utifrån den kunskap de arkeologiska utgrävningarna givit. Det skulle alltså ha kunnat gå till precis så här.

Benbitarna och föremålen med runristning som det berättas om i boken finns på Sigtuna museum, men de flesta ligger nerpackade i magasin. Man kan alltså inte åka till Sigtuna och vara säker på att kunna se dem.

På sidan 52 finns en karta som visar var de fyra runstenarna i närheten av Sigtuna står. En annan karta på sidan 53 visar hur man hittar till Sigurdsristningen. På den tredje kartan är Rökstenens plats markerad.

Stockholm i maj 2002
Marit Åhlén

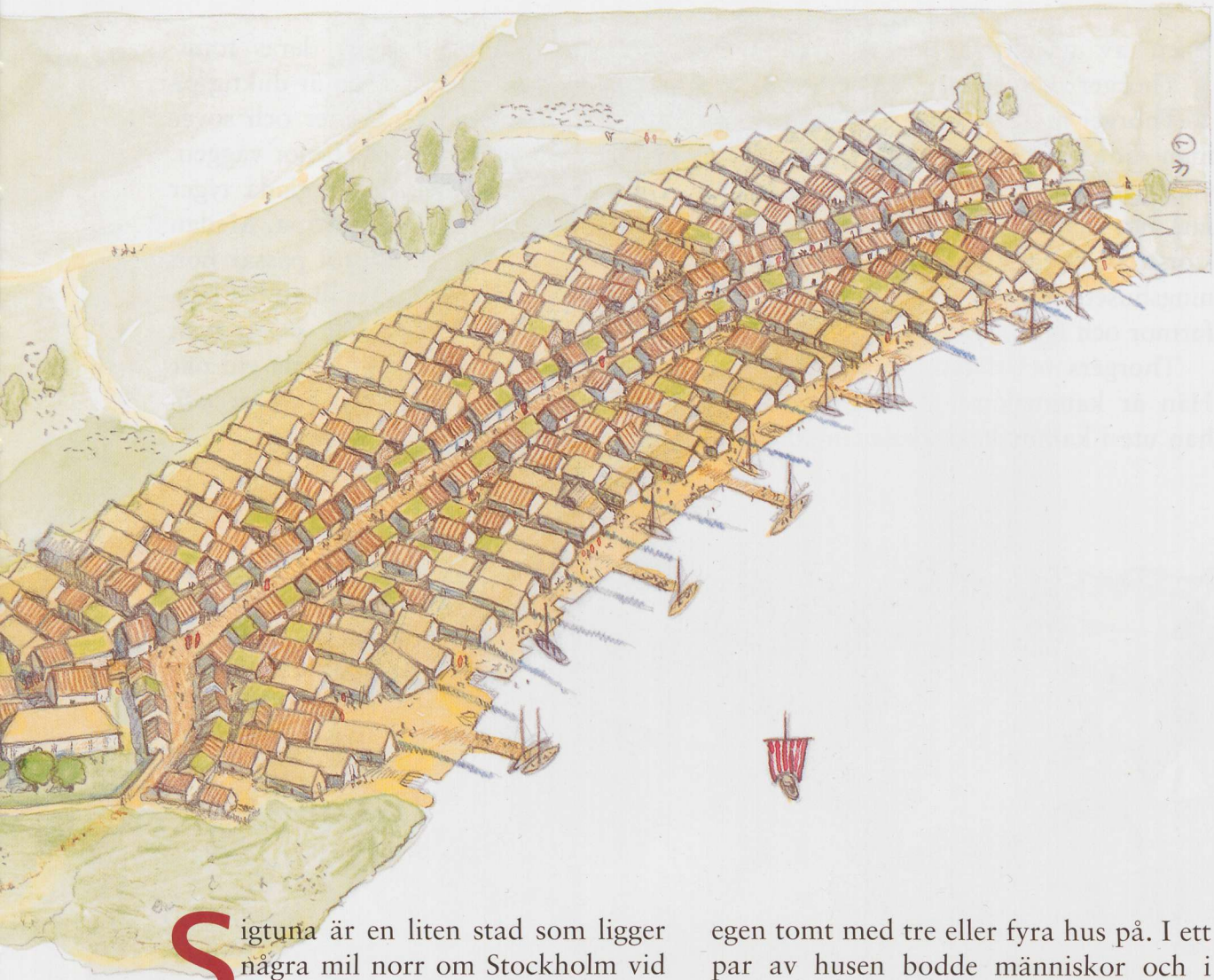

Sigtuna är en liten stad som ligger några mil norr om Stockholm vid Mälarens strand. På 1980-talet skulle man bygga nya hus i en del av staden. Eftersom man visste att det bott människor redan för mycket länge sedan i Sigtuna gjorde arkeologer utgrävningar där de nya husen skulle ligga. Ett par meter ner i marken hittade man resterna av hus som människor bott i för ungefär 1 000 år sedan. Den tiden kallar vi för vikingatid.

Husen låg tätt i vikingatidens Sigtuna. Längs gatan som gick genom staden låg långsmala tomter. Varje familj hade sin egen tomt med tre eller fyra hus på. I ett par av husen bodde människor och i ett eller två var olika hantverkare verksamma. Det kunde vara till exempel skomakare, skinnberedare eller tunnbindare.

I stadens utkanter höll smederna till. Det var för farligt att ha smedjorna mitt inne i staden där trähusen låg tätt. Man behövde många eldar i en smedja och då var risken för eldsvåda stor. Om smedjan låg mitt inne i staden kunde elden förorsaka stor förödelse. Även guld- och silversmeden liksom bronsgjutarna höll till i utkanten.

I en av gårdarna längs gatan bor Thorger och Disa. De är syskon. Thorger är 12 år, eller 12 vintrar som man sade på vikingatiden. Disa är 1 år yngre, alltså 11. Deras familj består av far, mor och en liten bror. De bor i det största huset på tomten. I det andra boningshuset på deras tomt bor farfar och farmor och fars bror.

Thorgers och Disas far heter Björn. Han är kammakare. På dagarna sitter han ute i kammakarverkstaden som ligger i det tredje huset på deras tomt. Deras mor heter Inga. Hon är duktig på att väva. I huset där de äter och sover har hon en vävstol stående mot väggen. Där väver hon vackra, färgglada tyger som hon säljer på marknaderna. Medan Inga arbetar vid sin vävstol passar hon elden. Det är viktigt att se till att det hela tiden finns glöd i eldstaden så att man slipper ta fram eldstålet och slå eld när det är dags att laga mat. Farmor och Inga hjälps åt att laga maten.

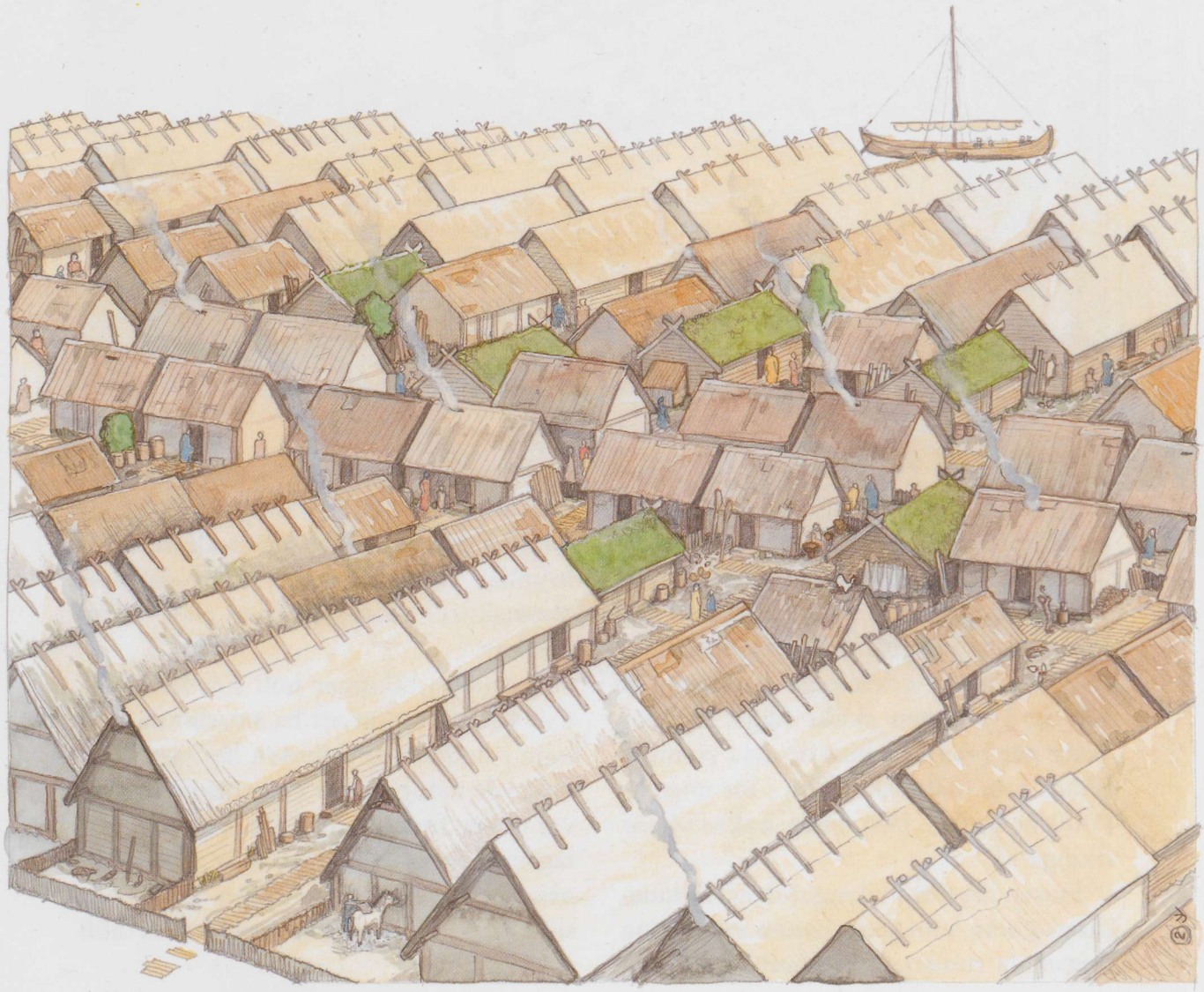

Huset där Thorger och Disa bor ligger längst bort från gatan på deras tomt. Dörren sitter på husets långsida. När man går ut genom den kommer man ut i en smal gränd som leder ner till gatan. Längs väggarna i det stora rummet finns breda träbänkar byggda. På dagarna kan man använda dem att sitta på och på nätterna breder man ut sina sängkläder på dem och använder dem som sängar. Bänkarna har lock som går att öppna. I lådan under den bänk man sover på förvarar var och en sina kläder och andra saker.

Mot ena väggen står Ingas vävstol. Tyget hon just håller på att väva lyser i vackra färger. De små runda vävtyngderna hänger ner mot golvet. Thorgers och Disas lillebror Torsten sitter på golvet och leker med de dinglande vävtyngderna. När mor ser det bli hon arg för väven kan komma i oordning.

Sigtuna är en viktig handelsplats. Dit kommer köpmän från andra platser i landet för att sälja saker de har med sig hemifrån och för att köpa annat som de behöver. Till handelsplatsen kommer också män från främmande länder långt borta. Thorger och Disa tycker att det låter lustigt när de talar på sina konstiga utländska språk. De förstår inte vad männen säger. Men det är spännande att se på alla saker de packar upp ur sin last. Många av köpmännen i Sigtuna är frisiska. De kommer från ett land som ligger ungefär där Holland ligger i dag.

Ibland kommer några främlingar på besök i Björns och hans familjs hus. De stannar ofta och äter middag. Mor och farmor lagar mat i stora grytor och bjuder på. Thorger och Disa tycker det är roligt med gästabud. De sitter på sin bänk och lyssnar på alla spännande historier gästerna har att berätta.

En dag får de besök av en man som heter Torbjörn. Han är runristare. De frisiska köpmännen i staden har bett honom komma för de vill att han ska rista en runsten till minne av Torkel, som tillhörde deras köpmannagille. En grupp köpmän som slår sig ihop och hjälper och stöttar varandra bildar ett gille. Torkel dog för några veckor sedan. Nu vill de hedra hans minne med en vacker runsten. Torbjörn känner barnens far Björn sedan tidigare. Därför ska han bo i deras hus medan han är i Sigtuna. Det gjorde han förra gången han var där också. Då ristade han en runsten till minne av en annan frisisk köpman som hette Albod.

Björn blir glad när Torbjörn kommer och ställer till med gästabud. Mycket mat och dryck serveras. Alla äter och trivs. När de blivit mätta sitter de kvar runt bordet och berättar historier för varandra. Torbjörn tar upp ett ben som han gnagt rent från kött och börjar rista runor på det med sin kniv.

Torbjörn sitter där med revbenet i handen och ristar runor medan han lyssnar på vad de andra har att berätta. Utan att egentligen tänka på vad han gör ristar han in "Fastlög finger och Kolla". Thorger kryper fram till honom på bänken och tittar intresserat på.

– Vad ristar du Torbjörn? frågar han.

– Å, inget speciellt, svarar Torbjörn. Jag ristar bara namnet på min hustru och dotter. Min fru heter Fastlög, men hon kallas alltid Fastlög finger eftersom hon råkade ut för en olycka när hon var liten och förlorade sitt högra pekfinger. Kolla är min dotter. Hon heter egentligen Kolfinna, men hon kallas alltid för Kolla.

– Det är precis som jag, säger Disa. Jag heter egentligen Gunndis, men alla kallar mig för Disa.

– Torbjörn, kan du inte visa oss hur man ristar runor? ber Thorger.

– Jovisst, säger Torbjörn och vänder på benet. Man håller benet stadigt så här med vänster hand och tar kniven i den högra. Sedan skär man först det streck som går uppifrån och ner. Den delen av runan kallas huvudstav. Sedan ristar man de andra strecken som kallas bistavar. Här ska jag nu rista ᚱ. Först den raka huvudstaven och sedan bistavens olika delar. Se!

– Vad fint det blev, säger Disa. Snälla Torbjörn, kan du inte lära oss runorna? Disa lägger huvudet på sned och tittar bevekande på Torbjörn.

– Nog kan jag väl det, säger Torbjörn. Då ska jag först berätta för er vad alla de olika runorna heter så att ni kan förstå vilka olika ljud de används för.

Torbjörn tar ett nytt avgnagt revben och pratar medan han ristar. Han berättar att det finns 16 olika runtecken. Varje runa har ett namn. Och man använder runtecknet för det ljud som namnet börjar med.

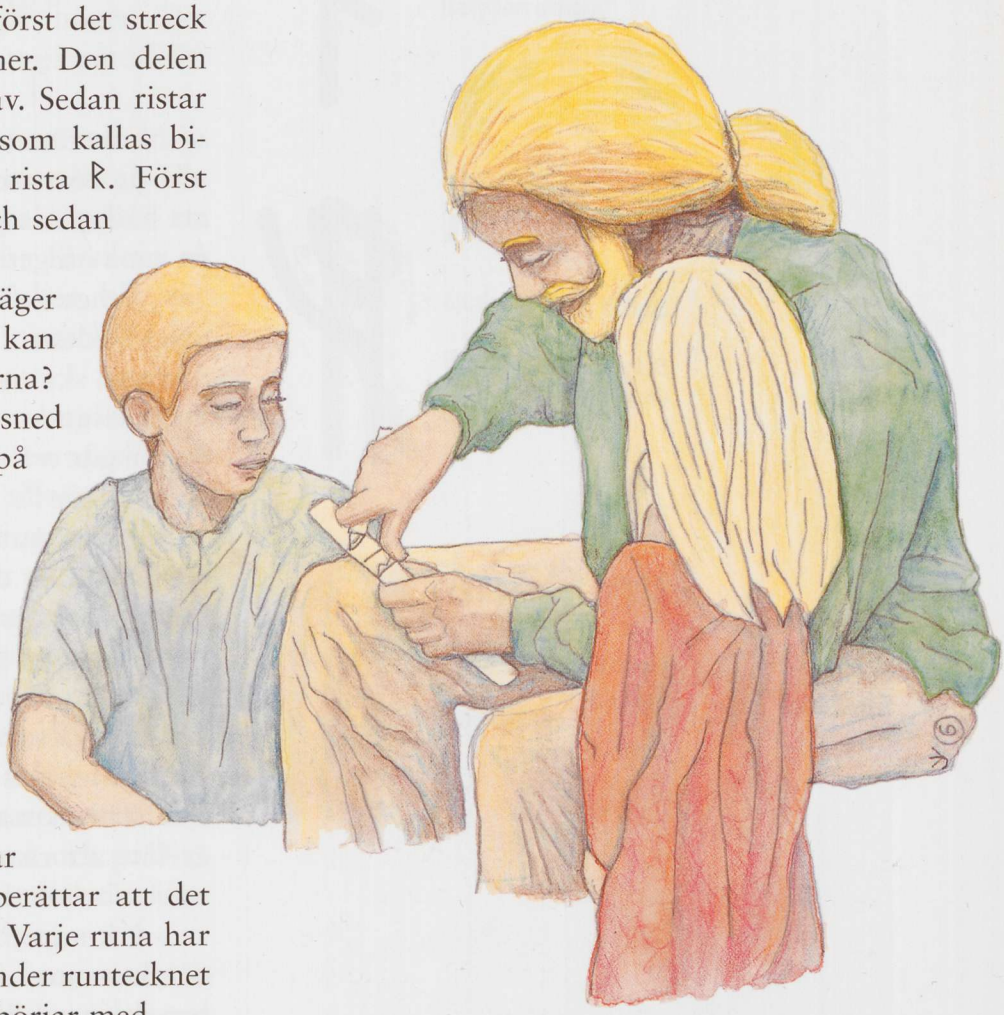

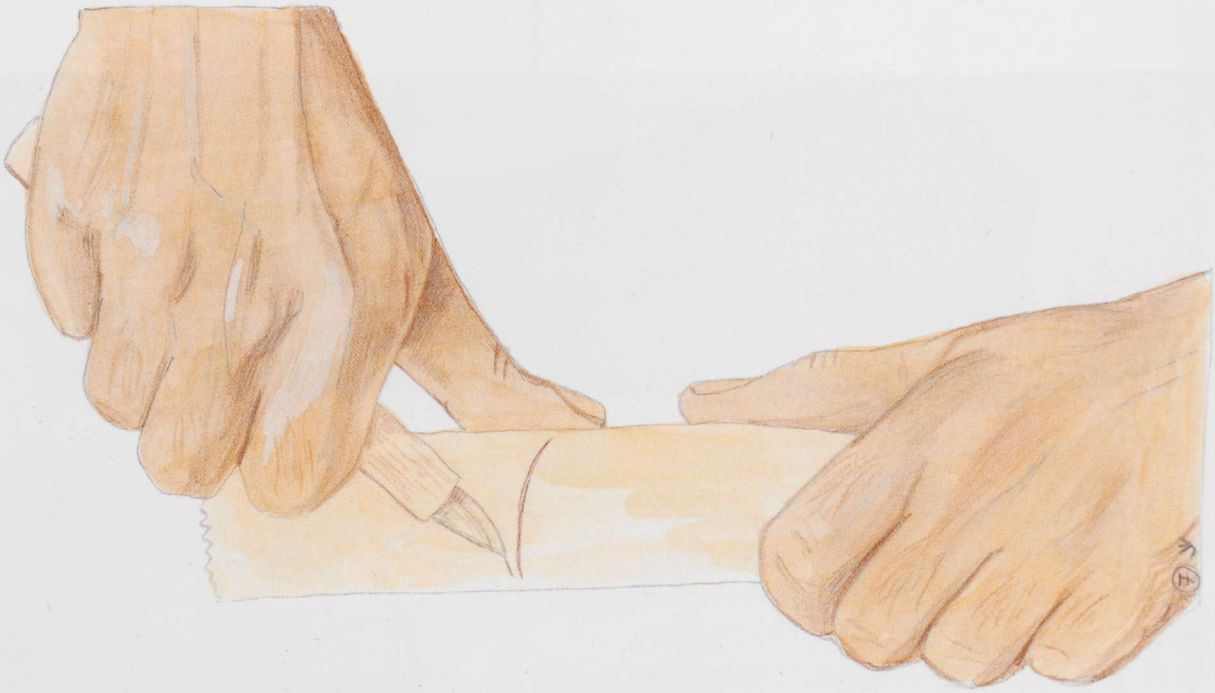

fä

Ljud: *f*

Betyder: boskap och rikedom

ur

Ljud: *u* men även *o, ö, y* och *v*

Betyder: uroxe

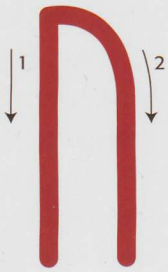

Nu berättar Torbjörn för barnen vad alla de 16 runorna heter. Det är mycket att hålla reda på. Torbjörn berättar om en runa i taget och visar hur den ser ut.

– ᚠ heter *fä* och det betyder boskap och rikedom. Den runan använder man när man ska rista ljudet *f*, säger Torbjörn undervisande. Från den raka huvudstaven går två svängda bistavar på höger sida, så här ᚠ.

– ᚢ är nästa runa. Den heter *ur*. Det är ju så vi kallar den stora uroxen. ᚢ är en besvärlig runa. Man använder den inte bara när man ska rista *u*, som *ur* börjar med. Man använder den också för flera andra ljud som låter snarlika. Den här runan används för *o, ö, y* och *v* också. Det är mycket att hålla reda på. Men den är lätt att rista, bara den raka huvudstaven och en lite böjd bistav ᚢ.

– ᚦ kommer därefter. Den har ett lite otäckt namn. Den heter *thurs*, och det betyder ju troll eller jätte som ni vet. Den

använder man för läspljudet ***th***, det som blir när man försöker säga s samtidigt som man sticker ut tungan lite mellan tänderna. Den är ganska svår att rista. Huvudstaven går lätt, men det är svårt att göra den lilla påsen som ska vara mitt på huvudstaven ᚦ. Man får vara försiktig så att den inte blir för stor.

– ᛟ står näst i tur. Och den heter *oss*. Det är ju namnet på alla asagudarna tillsammans. Om ni säger *oss* hör ni att runtecknet ska användas för ljudet *o*. De två bistavarna ska börja uppe till vänster om huvudstaven. Sedan ristar man linjerna snett ner åt höger. Det gäller att försöka få dem att gå parallellt. De får inte korsa varandra ᛟ.

– ᚱ heter *räith*, och det är som ni ju vet en sorts vagn. När man ska rista bistaven i ᚱ får man rista linjen i tre delar. Man måste vara lite försiktig så att inte de två övre strecken blir för långa. Då blir det ingen plats kvar för det tredje ᚱ.

– ᚴ kallas ***knöl*** och den använder vi när vi ska rista ljudet ***k***. Men nu ska jag berätta något för er. Om ni säger *k* och håller fingret här på struphuvudet är det alldeles stilla. Men om ni håller kvar fingret och säger *g* i stället känner ni att det kittlar till i fingertoppen. Men man har tungan och läpparna likadant när man säger de båda ljuden. Därför använder man ᚴ för både *k* och *g*.

Barnen håller pekfingrarna mot halsen och säger omväxlande *k* och *g*. Disa skrattar till när hon känner hur det kittlar i fingret när hon säger *g*.

– Titta här nu när jag ristar runtecknet, säger Torbjörn. Först huvudstaven

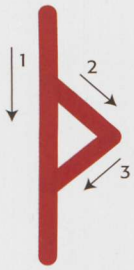

thurs

Ljud: läspljudet *th*

Betyder: troll eller jätte

oss

Ljud: *o*

Betyder: asagud

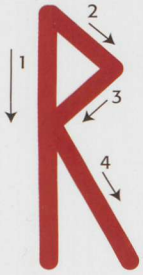

räith

Ljud: *r*

Betyder: en sorts vagn

knöl

Ljud: *k* och *g*

Betyder: knöl

hagel

Ljud: *som en utandning, h*

Betyder: hagel

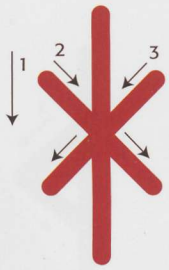

is

Ljud: *i* och *e*

Betyder: is

nöd

Ljud: *n*

Betyder: nöd

ar

Ljud: *a* och *ä*

Betyder: all den tid som är från vinter till vinter, år

solen

Ljud: *s*

Betyder: sol

som vanligt och sedan en bistav snett uppifrån och in till huvudstaven ᚠ.

– ᚼ heter *hagel*. Ljudet som vi använder den för låter nästan som när man andas ut. Bistavarna ska bilda ett litet kryss mitt över huvudstaven ᚼ.

– ᛁ är nästa runa. Den heter *is* och används alltså för *i*. Men den används också när man ska rista *e* eftersom det inte finns någon speciell runa för det ljudet. ᛁ är den lättaste runan att rista.

– ᚾ kallas *nöd* och då kan ni förstå att den används för ljudet *n*. Den är lätt att rista. Den ska ha en bistav som går uppifrån vänster och snett ner åt höger ᚾ.

Torbjörn avbryter sig och tittar på benet.

– Oj, säger han, jag råkade ta ᛁ före ᚾ. Så ska det inte vara, men det kan inte hjälpas. Nu fortsätter jag.

– ᛅ heter *ar* och det är all den tid som är från vinter till vinter. Först blir det vår, sedan sommar och höst innan det blir vinter igen. Vi använder den här runan för *ä* också. Så här ser den ut ᛅ.

– Men, säger Thorger, ser inte *nöd* ut så där?

– Nej, svarar Torbjörn. När man ristar *ar* går bistaven snett uppåt. Ni kan tänka på att bistaven ska gå *nedåt* i *nöd*, så här ᚾ. Då är det lättare att komma ihåg åt vilket håll den ska gå. Det är lätt att blanda ihop ᚾ och ᛅ i början. Men ni lär er så småningom. Nu fortsätter vi med nästa runa.

– ᛋ har sitt namn efter den varma sköna *solen* på himlen. Så ni förstår att den används för *s*. Den här runan är den enda som inte har en huvudstav. Den består av tre små streck, så här ᛋ.

– ᛏ heter likadant som asaguden *Tyr*, säger Torbjörn. Den används alltså för *t*. Men det är samma sak med den här runan som med ᚠ som vi ristade nyss. ᛏ används inte bara för *t* utan också för ett snarlikt ljud *d* som kittlar i fingertoppen om man känner på struphuvudet. När man ristar ᛏ ska bistavarna gå lite snett nedåt från huvudstavens topp.

– ᛒ kallas *bjarkan* och det är frukterna på en björk. ᛒ är också en runa som används för två ljud, *b* och *p*. Prova med fingret på struphuvudet och säg först *b* sedan *p* så förstår ni varför. Den här runan är svår att rista, jag tror nästan att den är den allra svåraste. Med fyra små streck ristar man bistaven så att det bildas två påsar ᛒ.

– ᛘ heter *man*, och runan ser ju nästan ut som en streckgubbe som står med armarna uppåt. När jag berättar att runtecknet heter *man* tror jag att ni har listat ut att det används för *m*. Man ristar en bistav på varje sida om huvudstaven snett neråt och in mot den ᛘ.

– Nu är det bara två runor kvar. Den näst sista är ᛚ. Den heter *lag* och används för *l*. Den är lätt att rista ᛚ.

– ᛦ är den allra sista. Alla runorna jag visat er har haft namn som börjat med det ljud som runan används för. Men så är det inte med ᛦ. Det finns inget ord som börjar med det ljudet, därför har den ett namn som slutar så i stället. Den heter *yʀ* och det är namnet på det stora trädet som oftast brukar kallas idegran. ᛦ används nästan bara sist i pojknamn. Man ristar bistavarna snett ner från huvudstaven, förklarar Torbjörn medan han ristar den sista runan ᛦ.

tyr

Ljud: *t* och *d*

Betyder: asaguden Tyr

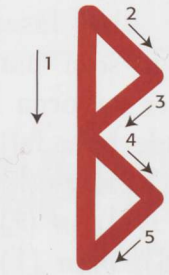

bjarkan

Ljud: *b* och *p*

Betyder: frukterna på en björk

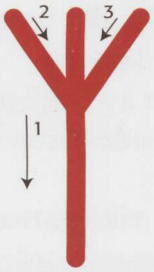

man

Ljud: *m*

Betyder: man

lag

Ljud: *l*

Betyder: lag

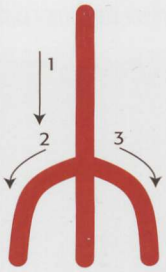

yʀ

Ljud: ett slags *r*

Betyder: idegran

När hela runraden är klar läser Torbjörn för dem samtidigt som han pekar på runorna (han läser runorna i rätt ordning, fast han råkade rista fel): *fä* (ᚠ), *ur* (ᚢ), *thurs* (ᚦ), *oss* (ᚭ), *räith* (ᚱ), *knöl* (ᚴ), *hagel* (ᚼ), *nöd* (ᚾ), *is* (ᛁ), *ar* (ᛅ), *sol* (ᛋ), *Tyr* (ᛏ), *bjarkan* (ᛒ), *man* (ᛘ), *lag* (ᛚ) och *yr* (ᛦ). Thorger och Disa kommer naturligtvis inte ihåg alla namnen än. Men de är ivriga att lära sig.

– Nu ska jag rista "revben av oxe" på det här benet där jag började rista ᚱ förut, säger Torbjörn.

"Revben av oxe" heter på vikingarnas språk *rif nauts*, så det är de två orden Torbjörn ska rista in i revbenet han håller i handen.

– Här har jag ristat ᚱ. Det är det första ljudet i *rif*, säger Torbjörn. Thorger, kommer du ihåg vilken runa jag ska använda för att rista nästa ljud? frågar han.

Thorger tittar på benet med alla 16 runorna och försöker att komma ihåg vilken som hade ett namn som började på *i*.

– *Is* måste det vara, säger han, den där som bara har en huvudstav.

– Just det, säger Torbjörn, och ristar ᛁ.

– Nu kan väl jag få försöka? ber Disa. *Rif*, säger hon eftertänksamt och tittar på runraden för att minnas bättre. *Fä* låter som det börjar med rätt ljud. Vilken tur jag har, det är ju den första runan i raden.

Med Torbjörns hjälp klarar de också av att fundera ut vilka runor de ska använda för att rista *nauts*. Fast de hoppar över ᛏ, för det ljudet hörs nästan inte när man säger *nauts*.

Medan Torbjörn och barnen hållit på och ristat runor har det blivit sent. Disa gäspar och säger att hon vill sova. Thorger är trött han också. Barnen plockar fram sina sängkläder under locket till sin sovbänk. Bänken är så bred att de kan sova bredvid varandra. Just när Disa ska till att somna hör hon Thorger mumla *fä*, *ur*, *thurs* ...

Nästa förmiddag när alla är upptagna av sina sysslor letar Thorger rätt på ett långt fint revben på skräphögen och sätter sig på marken i solen. Han plockar fram en liten vass kniv som han fått av far. Han tänker efter hur det var runristaren Torbjörn sagt att man skulle hålla benet. Thorger vill försöka rista runraden på benet.

– Först kommer *fä*, funderar han högt.

Han skär först den långa raka huvudstaven. Sedan kommer de två bistavarna snett uppifrån och ner. Det såg så lätt ut när Torbjörn ristade. Hans streck blev så raka och fina. Thorgers blir krokiga och vingliga, men till slut blir det en riktigt fin runa. *Ur* går också bra. Han tittar stolt på de två runor han lyckats rista ᚠᚢ.

– Men vilken runa var den tredje? tänker Thorger och lägger pannan i djupa veck när han funderar. Det är inte *räith,* den kommer senare. Det måste nog vara *knöl.*

ᚴ ristar Thorger som tredje runa på sitt ben. Den fjärde runan är den som har namn efter gudarna, det kommer han ihåg alldeles säkert.

– Sedan kommer *oss.* Nu måste jag vara försiktig så att inte bistavarna går i kors, mumlar Thorger och ristar ᛅ. Just då kommer Torbjörn gående förbi.

– Sitter du där och ristar, Thorger, säger han. Det är bra att du övar dig, för det är inte så lätt i början. Får jag se vad du har?

Thorger visar fram sitt ben och berättar att han tänker rista hela runraden.

– Det var inte dåligt. Runorna är fint formade och väl skurna. Men du har blandat bort ordningsföljden lite. Den tredje runan ska vara *thurs,* den med en påse mitt på huvudstaven. Men det lär du dig snart. Det är lättare att skära in runor i trä än i ben. Jag tycker att du ska börja rista i träpinnar i stället. Jag ska rista in hela runraden i en pinne åt dig med runorna i rätt ordning så du kan ha den och titta på när du övar.

Torbjörn gör i ordning en träpinne med runraden och ger Thorger. Nu kommer Disa. Hon vill också öva. Hon springer till sin far som är i kammakarverkstaden.

– Snälla far, kan jag få låna en liten kniv? ber hon. Torbjörn håller på och lär Thorger och mig rista runor. Vi ska rista i träpinnar.

Björn ger sin dotter en liten kniv och hon springer iväg. Hela förmiddagen sitter syskonen och ristar runor i träbitar. Torbjörn har sagt att de ska öva på runformerna så att de är riktigt säkra på dem. Sedan ska han lära dem rista riktiga ord.

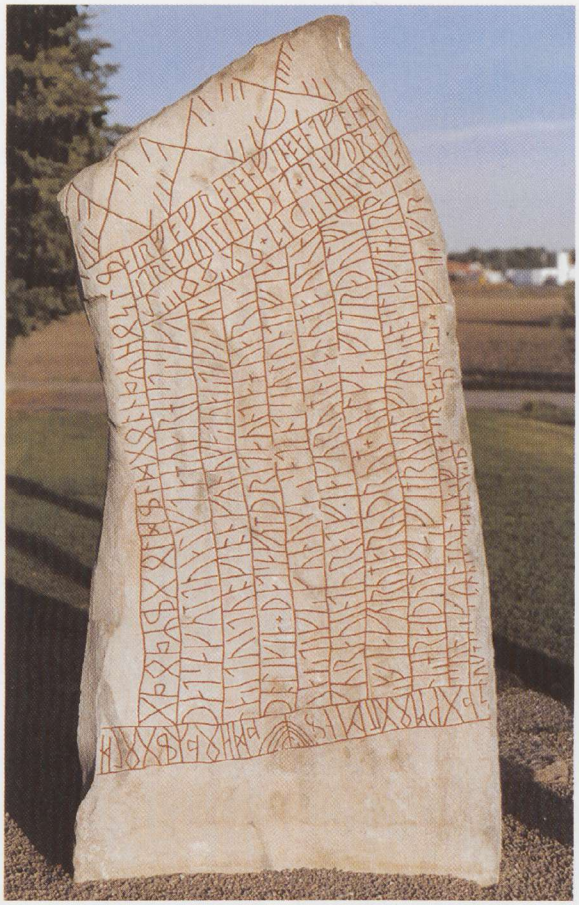

På kvällen när de har ätit färdigt sätter sig Thorger och Disa intill Torbjörn.

– Torbjörn, vad är runor egentligen för någonting? Vem lärde dig rista? Har det alltid funnits runor? Frågorna bubblar ur Thorgers och Disas munnar. De har funderat på olika saker hela dagen medan de har övat sig att rista.

– Sätter er här så ska jag berätta vad jag vet, säger Torbjörn. För länge sedan, jag har hört att det ska vara så länge som 1 000 vintrar sedan, var några köpmän från södra delarna av Skandinavien på handelsfärd till Romarriket. Det ligger långt ner i söder vid ett hav som heter Medelhavet. Där såg de hur människorna kunde lämna meddelanden till varandra utan att träffas. De skrev bokstäver på en skinnbit. De bad romarna att få lära sig hur det gick till. När de kommit hem fortsatte de att fundera över bokstäverna och över hur praktiskt det var att kunna skriva. De bestämde sig för att försöka skapa skrivtecken som passade för språket och förhållandena här uppe i Norden. Efter att ha prövat sig fram ett tag bestämde de sig för tecken som bara hade raka streck. Sådana tecken var lätta att skära eller rista i trä och andra mjuka material. När man skulle rista in skrivtecknen i trä var det

viktigt att alla streck gick rakt eller snett mot ådringen i träet.

– Ja, alla runtecken du har ristat Torbjörn har haft raka streck, säger Disa.

– Så hade den första runraden skapats och människorna här uppe i Norden hade fått sina första skrivtecken, fortsätter Torbjörn sin berättelse. Det fanns 24 olika runor.

– 24, säger Disa förvånat, du lärde oss ju bara 16 tecken i går kväll.

– Vänta, jag har inte berättat färdigt än, säger Torbjörn lugnande. När de 24 runtecknen hade använts i mer än 700 vintrar hade det blivit dags att förändra dem. Språket här uppe i Norden hade förändrats, så de passade inte riktigt bra längre. Några kloka, runkunniga män samlades och diskuterade vad man skulle göra. Till slut bestämde man sig för att ställa samman en ny runrad med 16 olika tecken. Den har använts sedan dess och det var den jag visade er i går.

– Ristar man runor i alla länder? frågar Thorger.

– Nej, nu för tiden är det bara vi här uppe i Norden som använder runorna, svarar Torbjörn. Men de äldsta runorna användes av andra folk också, men de slutade för länge sedan och började använda romarnas bokstäver i stället. Det är samma tecken som prästerna som förkunnar den nya läran skriver latin med.

– En gång för flera vintrar sedan var jag på resa söderut till götarnas område, fortsätter Torbjörn berätta. Då såg jag en stor och märklig sten, ristad med många runor. Mer än 800 runor räknade jag till. Den stenen står på en plats som heter Rök. Jag läste inskriften och jag minns att det var en far som hette Varin som hade ristat alla runorna till minne av sin son Vämod. Det var en spännande text. Delar av den var ristad med chiffer. En del kunde jag förstå, men inte allt. Några av de svåraste bitarna var ristade med de där äldsta runorna och dem kan jag inte. Men det var en imponerande syn. Tänk er barn, en stor platt sten med runor på alla fyra sidorna och till och med på toppen.

– Den vill jag åka och titta på när jag blir stor, säger Thorger.

– Då vill jag följa med, säger Disa.

– Det dröjer många vintrar ännu innan ni kan ge er ut på så långa resor, förmanar Torbjörn. Det tar flera dagar att komma dit. Men om ni är snälla ska ni få följa med mig i morgon och titta på när jag arbetar med runstenen, som de frisiska köpmännen har beställt till minne av Torkel som dog nyligen.

– Mor, ropar Disa ivrigt, får vi följa med Torbjörn i morgon och titta på när han arbetar med runstenen?

– Det är klart att ni får, svarar mor, bara ni lovar att vara snälla och inte springa i vägen.

– Vi lovar, säger Thorger och Disa med en mun.

Tidigt nästa morgon är de färdiga och väntar på att Torbjörn ska bli klar att ge sig iväg. Han håller till uppe vid stora vägen med sitt arbete. Dit är det inte långt att gå.

– Kan vi inte gå förbi och titta på runristningen du gjorde förra gången du var här? ber Thorger. Den är så fin. Och nu kanske Disa och jag kan läsa något ord.

– Det kan vi göra, säger Torbjörn. Det blir ingen stor omväg.

Den runinskriften finns på ett stort stenblock, på den släta sidan som vänder sig mot vägen. "Frisernas gillebröder lät rista dessa runor efter Albod, Slodes bolagsman. Den helge Krist hjälpe hans ande. Torbjörn ristade" läser barnen med Torbjörns hjälp. Ja, i själva verket är det Torbjörn som läser det mesta. De flesta orden är för svåra för Thorger och Disa som inte hunnit lära sig så mycket ännu.

De går vidare ett litet stycke. Där på marken nära vägen ligger det stora stenblocket.

– Varför ska runstenen stå just där vid vägkanten? frågar Thorger.

– De som reser en runsten till minne av någon som dött vill att den ska stå vid vägen så att många som färdas förbi kan

stanna och läsa inskriften, svarar Torbjörn.

– Ja, då måste det här vara en bra plats, säger Disa. Här är det många som passerar.

Torbjörn har redan hunnit hugga in slingan runt stenens kant. Där ska runorna stå. Korset mitt på stenen är också färdigt.

– Vad fin den blir, säger Disa. Men är det inte svårt?

– Nu tycker jag inte att det är svårt längre, svarar Torbjörn. Men i början, när jag skulle lära mig, då tyckte jag att det var svårt. Linjerna blev krokiga och runorna blev olika stora. Nu när jag har ristat många runstenar har jag lärt mig konsten.

Torbjörn plockar fram sin mejsel och sin klubba. Dagen innan hade han ritat hela texten med en kolbit. Som tur var hade det inte regnat på natten, så de svarta kolstrecken var fortfarande tydliga.

– Varför har du ritat så där på stenen? frågar Disa vetgirigt.

– Annars vet jag inte hur stora runor jag kan göra, svarar Torbjörn. Jag vill att allt ska få plats i skriftbandet som går runt stenen. Jag tycker inte att det blir

snyggt när man måste hugga några runor innanför skriftbandet.

Torbjörn lägger sig på knä och börjar hugga in linjer där han ritat runorna. Han börjar med ᚠᚱᚢᚾ.

– Ska det stå "Frisernas gillebröder" här också, precis som på den förra stenen? frågar Thorger.

– Just det, svarar Torbjörn. "Frisernas gillebröder" ska jag rista först. Sedan ska det stå "lät resa denna sten efter Torkel, sin gillebroder. Gud hjälpe hans ande". Sist hugger jag in mitt namn, så att alla kan se vem som ristade inskriften.

När det är dags att gå tillbaka till kammakargården där Inga har gjort i ordning lunch, har Torbjörn hunnit rista ᚠᚱᚢᚾᚴᚠᚢᛁᛏᛏᚱ (frisernas gillebröder). Barnen har fascinerat tittat på och talat om för varandra vad den runa Torbjörn just arbetar med heter. De blir allt duktigare på att känna igen de olika runorna.

På eftermiddagen bestämmer sig Thorger och Disa för att stanna hemma och öva sig på att rista runor i träbitar och ben i stället. Disa måste först hjälpa mor att nysta nyfärgat garn som hon ska väva tyger av. Och Thorger ska hjälpa farfar en stund. Han var skomakare när han var yngre. Nu gör han

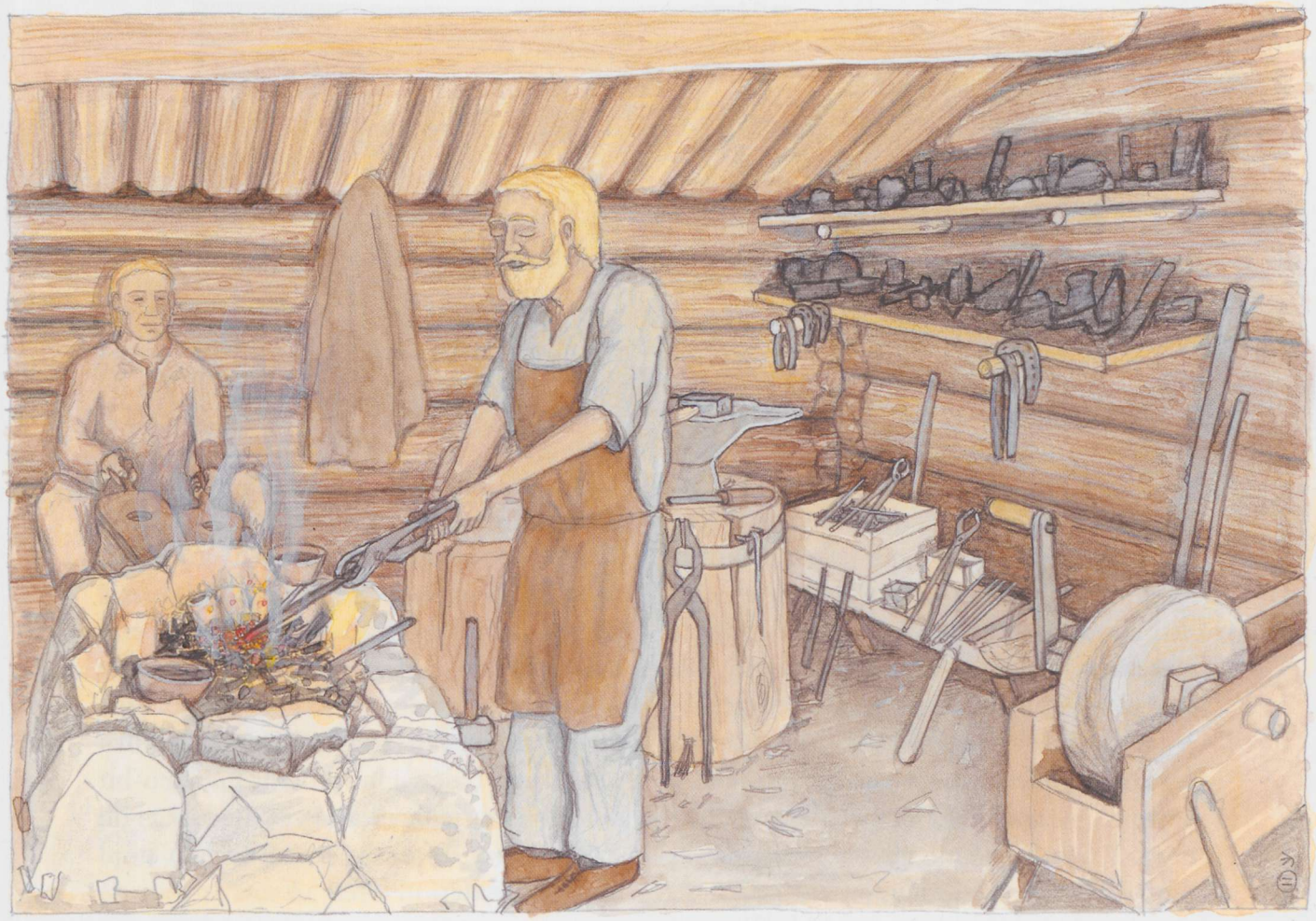

inte längre några nya skor, men han brukar hjälpa till och laga skor och knivslidor och annat av läder som gått sönder.

Nu har farfar just lagat en knivslida åt smeden. Han ber Thorger springa dit och lämna den. Hos smeden finns så mycket spännande att titta på. Den stora blåsbälgen som frustar ut luft så att elden ska brinna intensivt och hetta upp järnet. Smeden lyfter med sin tång ett järnstycke som ska smidas ur elden. Järnklumpen läggs på städet och formas med släggan. Thorger springer gärna till smeden åt farfar för att få tillfälle att stanna en stund och titta på allt spännande.

På kvällen efter maten sätter sig Thorger återigen utanför huset och ristar runor i en benbit. Torbjörn kommer förbi och frågar om det går bra.

– Det blir inte så fint, men jag övar, säger Thorger.

– Får jag se, ber Torbjörn.

Thorger visar fram sin benbit där han flera gånger ristat ᚦ.

– Mitt namn börjar väl med samma ljud som *thurs*? frågar Thorger.

– Ja, det är alldeles riktigt, svarar Torbjörn.

– Det är därför jag övar på den, säger Thorger. Jag tänker lära mig rista mitt namn först av allt.

När Thorger var hos smeden och lämnade knivslidan som farfar lagat, fick han med sig en fin kniv som smeden just gjort färdig. Det var en frisisk köpman som hade beställt den när han var i Sigtuna senast. Smeden hade smitt kniven och nu skulle Björn, kammakaren, tillverka ett handtag av horn till den.

Björn väljer ut en bit hjorthorn som är lagom tjock och rak och fin. Han slipar den jämn och slät så att skaftet känns skönt att hålla i handen. I ena änden borrar han ett smalt hål. Från det smidda knivbladet sticker det ut en liten bit järn som kallas tånge. Den ska Björn sticka in i hålet. Han borrar en liten bit och mäter sedan så att hålet ska bli lagom stort. Efter en stund är han nöjd med resultatet.

Dagen därpå kommer den frisiska köpmannen som heter Likko för att hämta sin kniv. Han är mycket nöjd med resultatet. När han får höra att runristaren Torbjörn är i staden vill han få sitt namn inristat i knivskaftet. Då kan han vara säker på att få tillbaka kniven även om han skulle råka glömma den någonstans eller tappa den.

På kvällen söker Likko upp Torbjörn.

– Roligt att se dig igen, Torbjörn, säger han. Hur lever livet med dig?

– Å, tackar som frågar, svarar Torbjörn. Det är bara bra. Jag har fullt upp med arbete.

– Inte så fullt upp att du inte hinner hjälpa mig med en liten ristaruppgift, hoppas jag, säger Likko.

– Det beror allt på hur liten den är, säger Torbjörn. Jag håller just på med en minnessten efter Torkel som dog för en tid sedan.

– Jag vill bara att du ska rista mitt namn i skaftet till den här fina kniven, säger Likko. Smeden har smitt den åt mig och Björn har gjort skaftet. Du ska få den här glasbägaren i ersättning om du hjälper mig.

Likko håller fram en vacker liten bägare av grönt glas. Torbjörn tittar på den. Just en sådan glasbägare vill han gärna ha med sig som present till sin hustru Fastlög finger när han kommer hem.

– Det verkar vara en lagom uppgift för en kväll, säger Torbjörn. Ge mig kniven så ska jag hjälpa dig.

Torbjörn tar kniven och sätter sig tillrätta på en bänk utanför huset. ᚩᛁᚴᚩ ᚾ ᛁᛋᛁᚴ ristar han in i knivskaftet. Det betyder "Likko äger kniven".

Nästa morgon kommer Likko för att hämta sin kniv. Han har den gröna glasbägaren med sig.

– Jag ristade "Likko äger kniven", säger Torbjörn.

– Tack, just så ville jag ha det, säger Likko. Här får du glasbägaren som jag lovade dig. Den har jag haft med mig från mitt hemland.

– Var ligger ditt hemland och vad heter det? undrar Thorger, som aldrig är långt från Torbjörn.

– Det ligger många dagsresor med skepp åt söder, svarar Likko. Vi kallar landet Frisland. Det ligger ungefär lika långt bort som staden Hedeby. Den ligger längst söderut på Jylland. Har du hört talas om Hedeby, Thorger?

– Ja, jag har träffat köpmän därifrån, svarar Thorger.

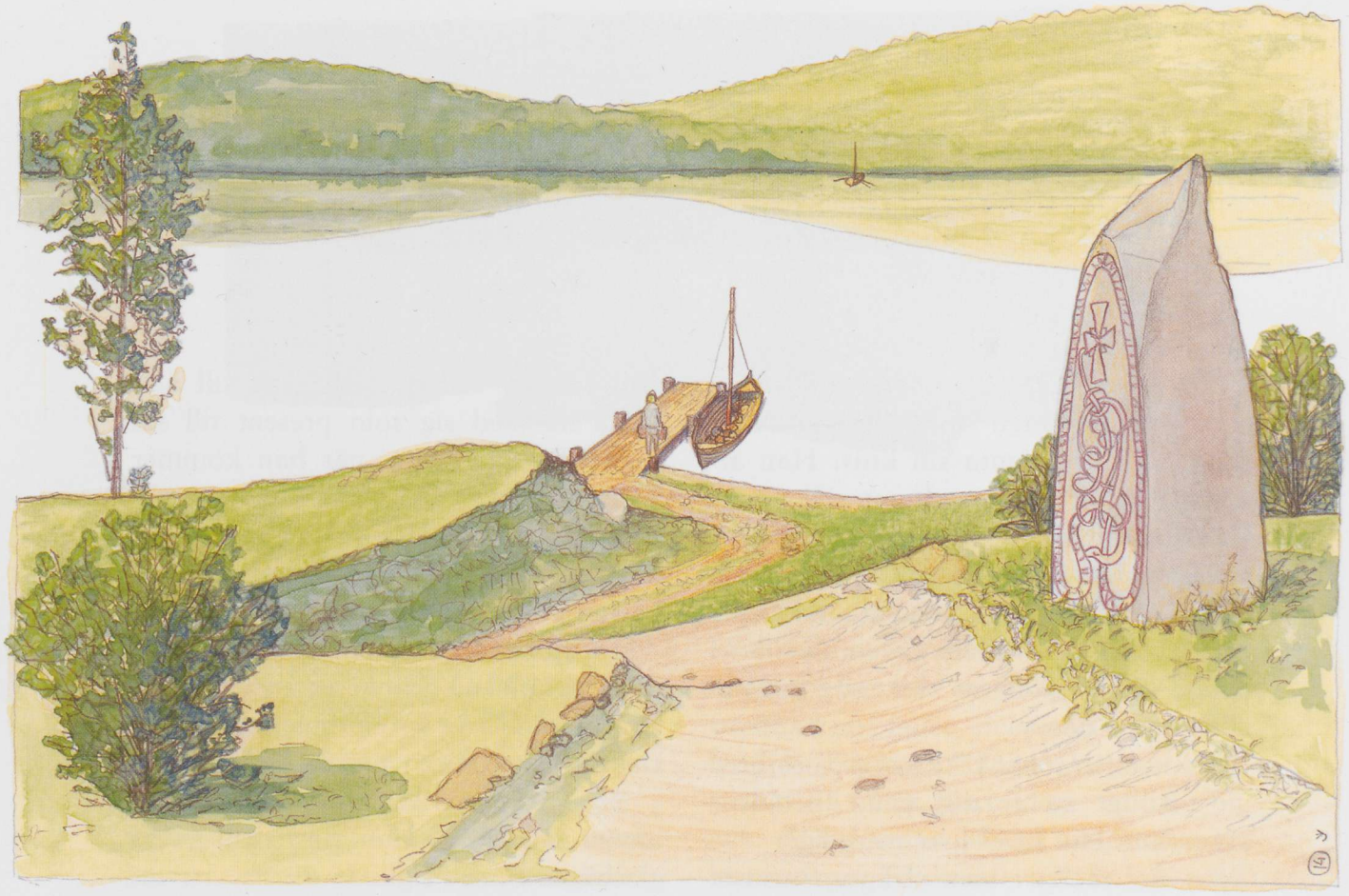

Disa och hennes mor har begett sig till skogen öster om staden. De ska plocka lingon. När de gått omkring och plockat bär en stund får Disa syn på en stor rest sten med runor på. En väg går förbi nära stenen. Den slutar vid vattenbrynet alldeles i närheten. Stenen står inte så långt från strandkanten där båtarna som transporterar människor och varor på Garnsviken lägger till. På andra sidan vattnet finns också en angöringsplats för båtar och en väg som fortsätter upp i skogen.

– Titta mor, en runristning, utropar Disa. Vet du att Torbjörn lär Thorger och mig att rista runor?

– Ja, jag har sett att ni övar flitigt, säger mor.

– Nu ska jag se om jag kan läsa något som står på den här runstenen, säger Disa samtidigt som hon lägger huvudet på sned för att kunna följa runslingan med blicken. Hon börjar läsa närmast rundjurets huvud.

Disa har ju nyss börjat lära sig runtecknen så det är inte så lätt. Mor får hjälpa till med det första namnet.

– Illture står det, säger mor.

– ... lät resa stenen, stavar Disa sig fram, efter ...

Sedan blir det svårare och mor hjälper till igen.

– Sigger, läser mor. Illture lät resa stenen efter Sigger.

– Vad hette han mor? Kan man heta Illture, undrar Disa. Det namnet har jag aldrig hört förut.

– Ja, Illture hette han, svarar mor. Det är ett ovanligt namn. Jag känner ingen som heter så.

– Nu fortsätter jag läsa, säger Disa. ... sin fader ... Det var inte så svårt att läsa, utropar Disa glatt. Vad jag är glad att Torbjörn lär oss läsa och rista. Men nu får du läsa slutet för mig mor. Det går så långsamt när jag ska läsa. Och vi måste ju fortsätta plocka lingon.

– ... Gud hjälpe hans ande, läser mor. Jag tycker att ni är duktiga du och Thorger. Ni lär er fort.

De fortsätter plocka lingon och återvänder hem efter några timmar med varsin korg full med röda bär. Inga har en ganska stor korg och Disa har plockat i en lite mindre.

När de kommer hem sitter Thorger utanför huset med sin ristarkniv i handen. Han har en liten benbit som han ristar i. Disa springer ut till honom så fort hon lämnat sin korg med lingon till farmor, som ska hjälpa Inga ta hand om bären.

– Får jag se vad du ristar, Thorger, ropar Disa ivrigt. Vi såg förresten en

runsten när vi plockade lingon. Jag kunde läsa flera ord, men mor måste hjälpa mig med de svåra.

– Först ristade jag ᛏ, säger Thorger och är lite avundsjuk för att inte han också fick vara med och läsa på runstenen. Det är svårt att få de båda sneda strecken jämna. Sedan tänkte jag att jag skulle försöka rista mitt namn. Det börjar med ᚦ, det vet jag, så den ristade jag här. Sedan fortsatte jag med ᚱ. Men så kom jag på att jag tog med för många ljud av *thurs*. Det är ju bara det första ljudet man använder runan för, men jag tog med nästan hela namnet. ᚦ används ju bara för det första läspande ljudet. Så då ändrade jag ᚱ till ᚢ. Se, här ristade jag *urs* bistav också. Det blev lite kladdigt,

men man ser att det ska vara *ur*. Sedan kommer väl ᚠ, ᛁ och ᛅ. Sist ristade jag *man*, ᛘ, för jag ska ju bli en man när jag blir stor.

– Vad duktig du är, säger Disa berömmande till sin bror.

– Jag håller på att rista på andra sidan också, visar Thorger. Här har jag ristat ᛁᚠᚢ. *Ingu* läser Thorger högt för Disa, samtidigt som han pekar på runorna. Det betyder "Ingas", alltså "mors". Sedan har jag ristat första runan i mitt namn igen. Jag ska fortsätta med nästa runa nu.

Just då kommer Torbjörn tillbaka från arbetet med Torkels runsten. Han är färdig med ristandet och håller nu på att måla runstenen i granna färger: rött, vitt och svart. Han har fått lite färg på sin arbetsskjorta.

– Torbjörn, titta vad jag ristat, ropar Thorger.

Torbjörn kommer fram till barnen och tar emot benet som Thorger räcker honom.

– Det krävs mycket övning för att bli en duktig runristare så det är bra att du är flitig, säger Torbjörn och tittar på vad Thorger ristat. Men det är inte så lätt att stava. Ditt namn ska ha ett ᚱ också. Se här så ska jag visa dig på den här träpinnen.

ᚦᚢᚱᛒᛁᛅ ristar Torbjörn. Han lämnar träpinnen till Thorger som läser. Sedan rynkar han pannan och tittar upp på Torbjörn.

– Måste man verkligen rista *räith* också? ᚢ låter ju som både *ur* och *räith*.

– Visserligen låter det så, svarar Torbjörn. Men om du tänker efter så sa jag att man använder runtecknet för det ljud namnet börjar på, inte för namnets alla ljud.

– Jag kommer ihåg det, säger Disa genast, för hon vill att Torbjörn ska förstå att hon också vet hur runorna används. Torbjörn, kan du inte vara snäll och rista mitt namn också på en träpinne så ska jag också öva. Men då vill jag att du ristar hela mitt namn, Gunndis, och inte bara Disa som jag kallas.

Torbjörn tar en ny träpinne och ristar snabbt ᛘᚢᚾᛏᛁᛋ. Han ger Disa pinnen och går sedan vidare in i huset för att göra sig i ordning till kvällsmaten.

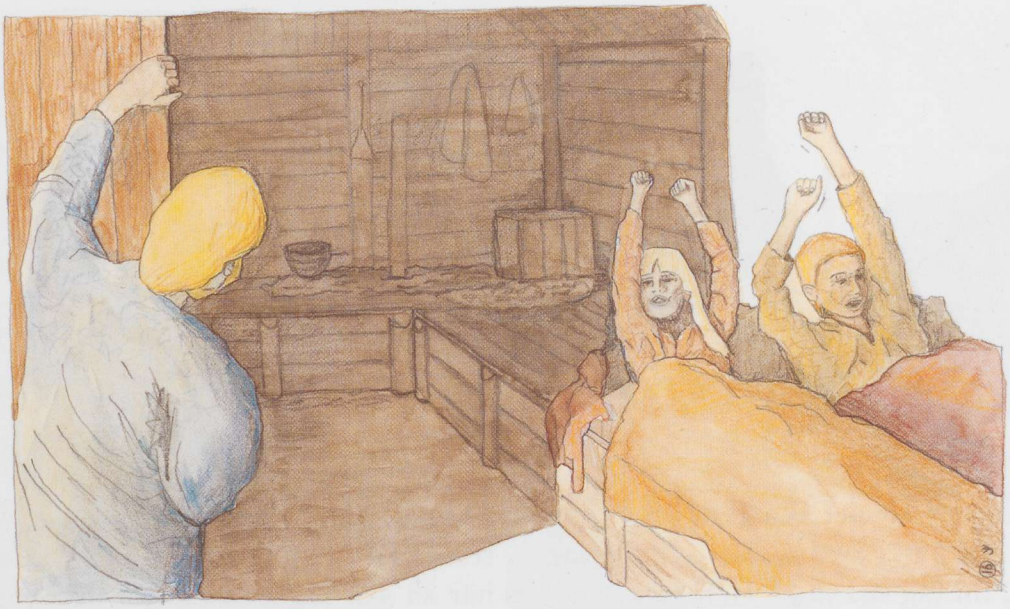

Nästa morgon berättar Björn för sina barn att han ska åka med en båt till andra sidan Mälaren för att sälja kammar på en stor marknad där. Nu undrar han om Thorger och Disa vill följa med på resan och hjälpa till att sälja kammarna på marknaden.

Om de vill! Barnen hoppar och skuttar av glädje. Många gånger har de stått nere vid bryggorna där alla båtarna ligger och lastar och lossar sina varor och drömt att få följa med på någon seglats.

– Vart ska vi? frågar de med en mun.

– Vi ska till Tuna, det ligger på andra sidan Mälaren, fast längre in i landet än Sigtuna, berättar far. Om vi får god vind och slipper ro hela vägen kan vi komma till Tuna på en dag om vi startar tidigt. Jag tänkte att vi skulle stanna över natten hos en vän till mig som bor där vi ska lämna båten. Jag har lärt känna honom när han har varit här med hjorthorn som jag köpt för att tillverka kammar av. Han bor i Sundby och heter Åsmund. Inte långt från hans gård finns något mycket spännande som jag vill visa er nu när ni blivit så intresserade av runor.

– Vad då? undrar barnen ivrigt.

– Det får ni se när vi kommer dit, svarar far hemlighetsfullt.

Barnen gör snabbt i ordning sin packning. Thorger glömmer inte att ta med sin ristarkniv.

En liten stund senare beger sig Björn och de båda barnen ner till bryggorna. Det är inte någon av de större båtarna de ska fara med.

– De stora båtarna seglar till främmande länder, säger far. De här mindre sköter transporterna på Mälaren. Båten som ligger där borta är Grims. Det är den vi ska fara med.

Björn kliver först ombord på båten. Sedan hjälper han Thorger och Disa. Det är redan trångt. Flera andra hantverkare

från Sigtuna följer med på resan. De ska också sälja sina varor på marknaden. Barnen sätter sig längst fram i fören. Därifrån har de god uppsikt över allt som händer. Den första biten ut från bryggan måste båten ros. Fyra man tar var sin åra, två på varje sida, och börjar ro. Efter en stund säger Grim att vinden är god nog för att de ska kunna sätta segel. Ett stort segel hissas upp. Båten skjuter fart och det skummar om bogen. Barnen tittar ut över relingen på båten. Vattnet plaskar mot båtsidan och det ser ut som om de far fram över vattnet med en faslig fart.

– Det är spännande att åka båt, säger Disa. Och jag är inte alls rädd. Men lite rädd är hon nog, för hon håller hårt i Thorgers arm.

Vädret är fint och vinden lagom stark. Resan går fort och lätt. Ibland när de ska passera genom smala sund måste de ta ner seglet och ro. Men mesta tiden kan de segla. I god tid innan mörkret faller styr Grim in båten mot land. Björn går fram till barnen i fören och pekar mot stranden en bit bort.

– Ser ni bryggan där borta? undrar han och pekar på en brygga och några bodar vid strandkanten. Där ska vi lägga till. Därifrån är det bara en kort bit upp till Åsmunds gård. Jag tror att han och folk från hans gård kommer ner till bryggan och möter oss.

De andra som är med på båten ska övernatta i olika gårdar i trakten. När de förtöjt båten ordentligt och lastat av varorna vandrar alla i små grupper åt

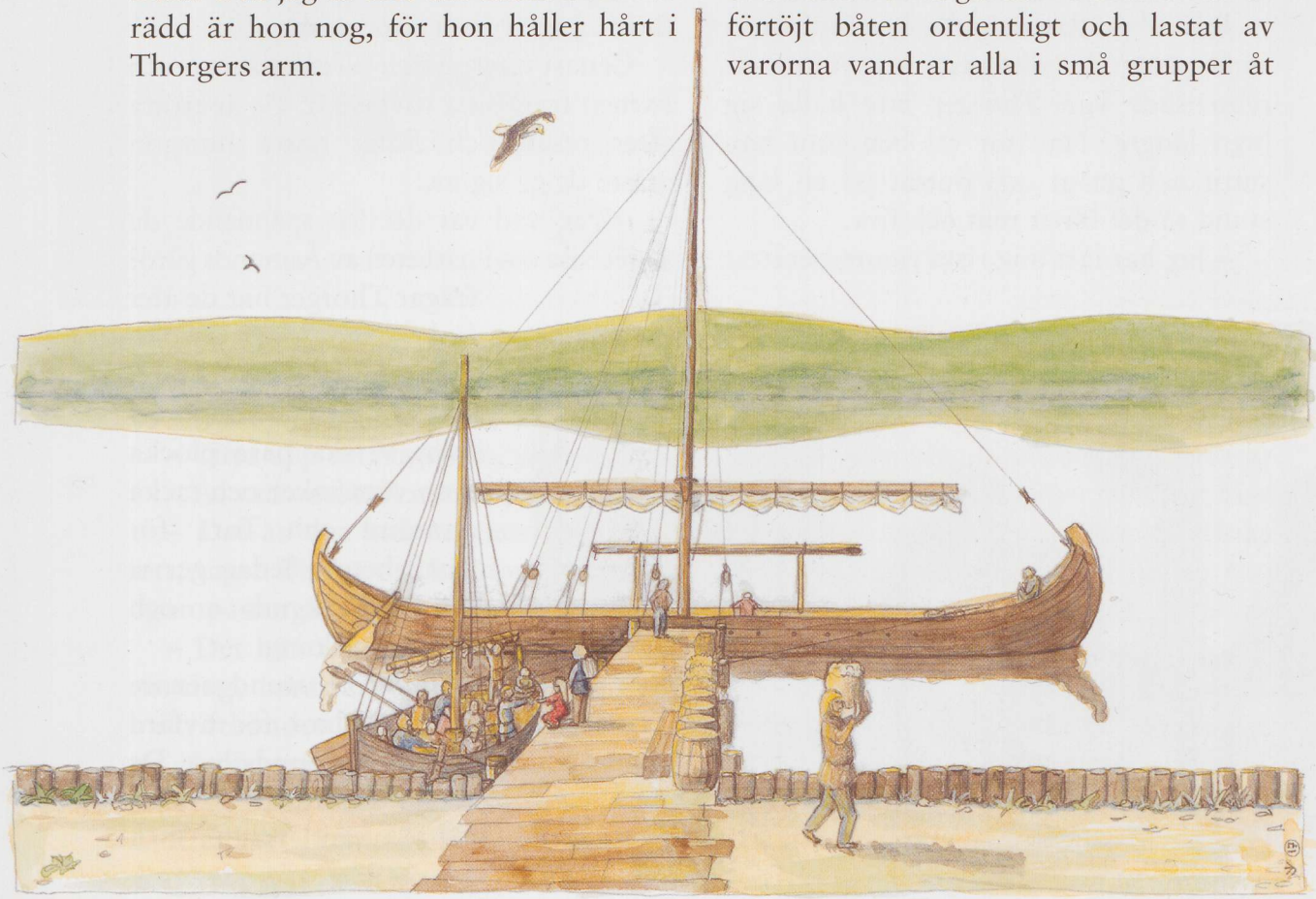

olika håll. Björn, Thorger och Disa följer med Åsmund och hans män. De har inte så mycket att släpa på. Björns kammar och knivskaft är ju inte så stora och tunga att bära med sig.

Efter en liten stund kommer de fram till Åsmunds gård. Hans hustru Tora har lagat i ordning kvällsmat åt dem. De sätter sig genast för att äta. Björn är hungrig efter båtresan. Barnen är så uppjagade av allt spännande de varit med om att de knappast känner hur hungriga de är. Men när de väl smakat på Toras goda mat äter de med god aptit.

– Björn, vad har du för nyheter att berätta från Sigtuna och trakterna norr om Mälaren? frågar Åsmund.

Björn berättar och alla lyssnar intresserat. När de viktigaste nyheterna är redovisade kan Thorger inte hålla sig lugn längre. Han tar ett ben som han suttit och gnagt och putsat på en lång stund så det blivit rent och fint.

– Jag har lärt mig rista runor, berättar han stolt för alla som sitter samlade. På det här benet ska jag nu rista Grim, för det var med Grims båt vi seglade hit.

Thorger har funderat ut i förväg hur namnet stavas och han ristar in runorna ᚠᚱᛁᛘ. De blir ganska jämna och fina. Han skickar runt benet så att alla ska kunna se hur bra han har lärt sig rista.

– Det är Torbjörn, runmästaren, som har lärt oss, säger Disa. Jag kan också.

Disa tar en träbit som ligger vid eldstaden och ristar sitt namn Gunndis i den. Alla tycker att barnen är duktiga som så väl behärskar konsten att rista runor.

– Det måste vara bra för dig Björn att ha så runkunniga barn, säger Åsmund.

– Ja, det är verkligen bra, svarar Björn. Jag är stolt över dem.

Genast efter maten plockar Björn och barnen fram sina sovplädar. De är trötta efter resan och tidigt nästa morgon måste de ge sig av.

– Far, vad var det för spännande du skulle visa oss i närheten av Åsmunds gård? frågar Thorger när de äter frukost morgonen därpå.

– Ni ska strax få se, säger Björn hemlighetsfullt. Vi ska bara plocka ihop våra saker och tacka Åsmund och Tora för gästfriheten. Sedan ger vi oss iväg. Skynda er och gör er i ordning.

En kort stund senare står de klara för avfärd utanför Åsmunds hus. De tackar för att de blivit så väl omhändertagna och ger sig iväg.

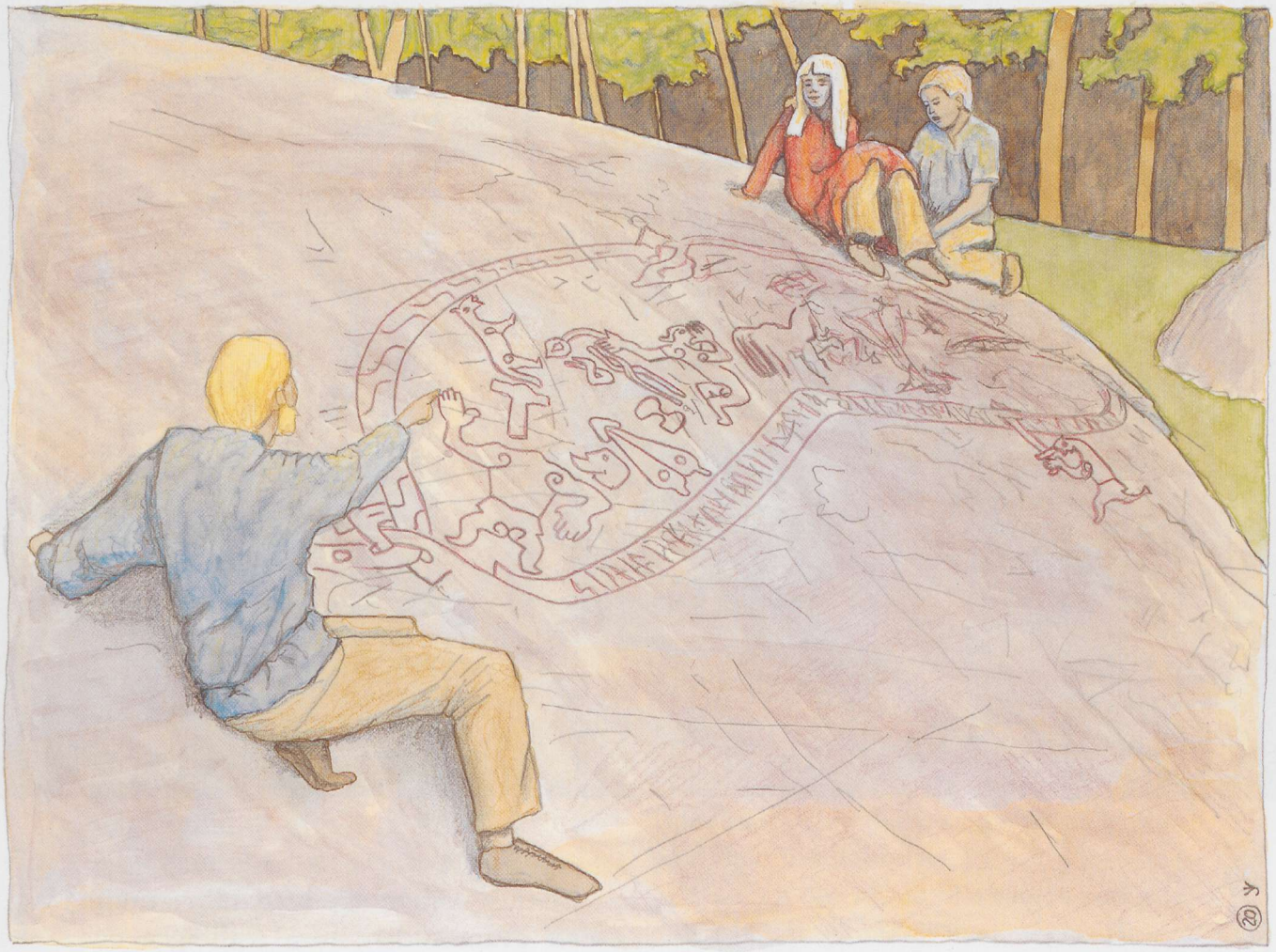

När de gått ett litet stycke stannar Björn. Barnen ser undrande på honom.

– Titta upp till höger nu, säger Björn.

– Å, vad vackert! utropar Disa.

– Det är den största runristning jag sett, säger Thorger och tittar med stora ögon på berghällen.

– Det här är en mycket ovanlig runristning, berättar Björn. Runorna står i skriftbandet längst ner. Men ser ni att skriftbandet är en lång drakkropp. Huvudet är här närmast mig och stjärten är där, nedanför era fötter. I drakkroppen står texten. Den är lite svår att läsa, det är så många namn. Men det märkligaste med den här runhällen är alla bilderna. De berättar nästan en hel saga. Först ska jag läsa texten för er. Det står: "Sigrid, Alriks moder, Orms dotter, gjorde denna bro för Holmgers, sin makes själ. Han var far till Sigröd."

– Ja, ja, säger Thorger ivrigt. Nu ska du berätta sagan för oss, det lovade du. Bilderna ser så spännande ut.

– Ja det ska jag, säger barnens far. Sätt er här på berget så att ni ser alla bilderna ordentligt när jag pekar och berättar.

Barnen sätter sig bredvid varandra snett ovanför den stora ristningen och väntar spänt.

– Alla bilderna på berget berättar ett avsnitt ur sagan om Sigurd Fafnesbane. Nu ska ni få höra. För länge sedan var tre av asagudarna på besök i människornas värld. När de vandrat omkring i flera timmar blev de hungriga. Vid ett vattendrag fick de syn på en utter som låg och vilade sig. Ser ni uttern där borta?

Björn pekar och Thorger och Disa tittar på det avbildade djuret.

– Asagudarna bestämde sig för att fånga uttern och laga till köttet, fortsätter Björn. När de ätit färdig ville de hitta någonstans att sova. Om vi tar med oss

utterskinnet kan vi kanske byta det mot natthärbärge i någon gård, tänkte gudarna och gick till den närmaste gården. När bonden som bodde där kom ut och mötte främlingarna höll gudarna fram utterskinnet och framförde sitt önskemål om en plats att sova i utbyte mot skinnet. ”Ack, vad har ni ställt till med?”, utropade bonden. ”Uttern var min son som förvandlat sig för att leka i vattnet. Och nu har ni dödat honom. För att gottgöra skadan ska ni skaffa så mycket guld att det täcker hela utterskinnet och ge mig guldet som ersättning.” Gudarna blev förskräckta när de förstod vad som hänt och lovade att försöka hitta tillräckligt mycket guld. Det lyckades och guldskatten överlämnades till bonden.

– Hur kunde de bara hitta så mycket guld? undrar Thorger. Jag hittar aldrig något guld.

– Kom ihåg att det är en saga, säger Björn. I sagor är allt möjligt.

– Bonden hade två söner till, Fafner och Regin, fortsätter Björn berätta. När Fafner fick veta vilken stor skatt hans far fått ville han också ha av guldet. Men bonden ville inte dela med sig. Då dödade Fafner sin far och tog hela skatten.

– Vi skulle aldrig döda dig far, hur stor skatt du än hade fått, säger Disa och ser lite skrämd ut.

– Nej, det tror jag verkligen inte att du skulle, ler far. Men som jag sa nyss, det är bara en saga.

– När Fafner hade tagit skatten ville han inte dela den med sin bror, berättar Björn vidare. Han gömde skatten i en grotta och förvandlade sig till en eldsprutande drake. Hela dagarna låg han utanför sin grotta och vaktade skatten. Regin förstod att han måste vara listig om han skulle kunna röva guldskatten från sin bror. Regin var smed och i hans smedja arbetade en pojke som hette Sigurd. Sigurds far hade en gång fått ett svärd av asaguden Oden. Svärdet hade gått sönder i den strid där Sigurds far dödades och fick komma till Oden i Valhall. Sigurd hade det trasiga svärdet. Regin försökte smida ett svärd som skulle vara tillräckligt bra för att han skulle kunna döda Fafner, men inget höll måttet. Då tog Sigurd med sig sitt trasiga svärd till smedjan och smidde ihop delarna. Eftersom svärdet var en gåva från Oden var det det bästa av alla svärd.

– Här på berget ser ni städet, hammaren och tången som Regin och Sigurd använde i smedjan, säger far och pekar på de olika figurerna.

– Och där är väl blåsbälgen som smeden blåser på elden med, säger Thorger och pekar.

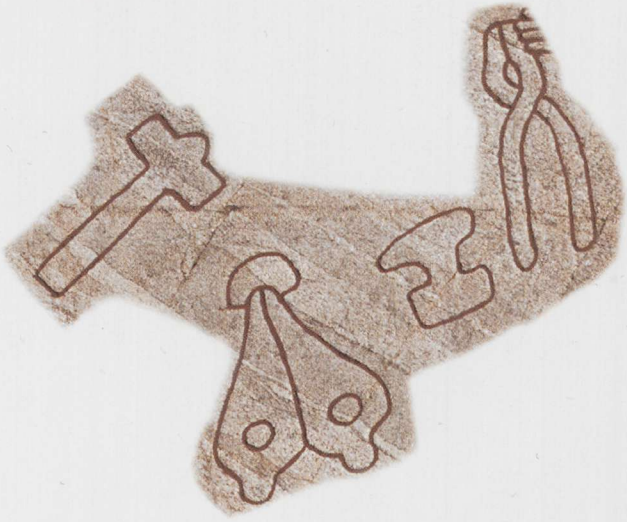

– Ja, det är alldeles riktigt, svarar Björn. Nu ska jag berätta vidare. Visst är det en spännande saga?

– Jaa, svarar barnen med en mun.

– När svärdet var färdigt, fortsätter Björn, tänkte Regin ut en plan. De skulle gräva en grop i den väg som Fafner använde när han kröp till sjön för att dricka. Sigurd skulle sitta i gropen och när drakens hjärta var rakt ovanför gropen skulle Sigurd sticka svärdet i drakkroppen med all kraft.

– Det ser ni där borta, säger Björn och pekar på figuren som sticker svärdet genom runslingan.

– Vad otäckt det ser ut, säger Disa. Dog draken direkt? annars kunde det ju bli farligt för Sigurd.

– Jodå, draken dog direkt, säger Björn och fortsätter sin berättelse. När Fafner var död blev Regin glad, men samtidigt lite ledsen. Det var ju hans bror som var död. Han bad Sigurd skära ut drakens hjärta. Regin ville äta upp det för att lite av Fafners styrka och mod skulle leva kvar i honom.

– Här ser ni hur Sigurd har satt hjärtat på en pinne och håller det över elden, säger Björn och pekar på figuren som sitter bredvid elden.

– Varför suger han på tummen? undrar Disa.

– Han skulle känna om hjärtat var färdigstekt, förklarar Björn. Då brände han sig på tummen. Och när man bränner sig på ett finger och det gör ont så stoppar man det i munnen. Det skulle väl ni också göra?

– Ja, jag har gjort det en gång, minns Disa.

– När Sigurd stoppar tummen i munnen, fortsätter Björn sagan, får han lite av Fafners blod på tungan. Då kan han förstå vad fåglarna i trädet säger. De kvittrar att Regin inte alls tänker ge Sigurd en del av skatten som tack för hjälpen. Regin planerar att döda Sigurd för att få allt guldet själv. Men eftersom Sigurd blev varnad av fåglarna, hinner han höja sitt svärd i försvar och hugga huvudet av Regin.

– Usch vad otäckt, säger Thorger. Är det Regin som ligger där borta med huvudet en bit från kroppen?

– Ja, det är Regin som ligger där, svarar Björn. När Regin är död stiger Sigurd upp på sin häst Grane som står bunden vid trädet och rider bort. Sedan fortsätter sagan. Guldet ställer till elände för ännu flera, men det är den här delen av sagan där Sigurd dödar Fafner som berättas i bilderna här på den runristade hällen.

– Det var jättespännande, men lite otäckt, säger Thorger.

– Det är ännu roligare att titta på figurerna nu när du berättat sagan far, säger Disa. Först tyckte jag bara att det var fina bilder. Men nu kommer jag ihåg hela sagan när jag ser dem.

– Nu har vi inte tid att stanna längre, säger Björn till barnen. Nu måste vi gå vidare så vi kommer fram till marknaden i tid.

De samlar ihop sin packning och vandrar iväg. Medan de går berättar Thorger och Disa delar av sagan och påminner varandra om hur bilderna såg ut.

– Vad tycker du var otäckast? frågar

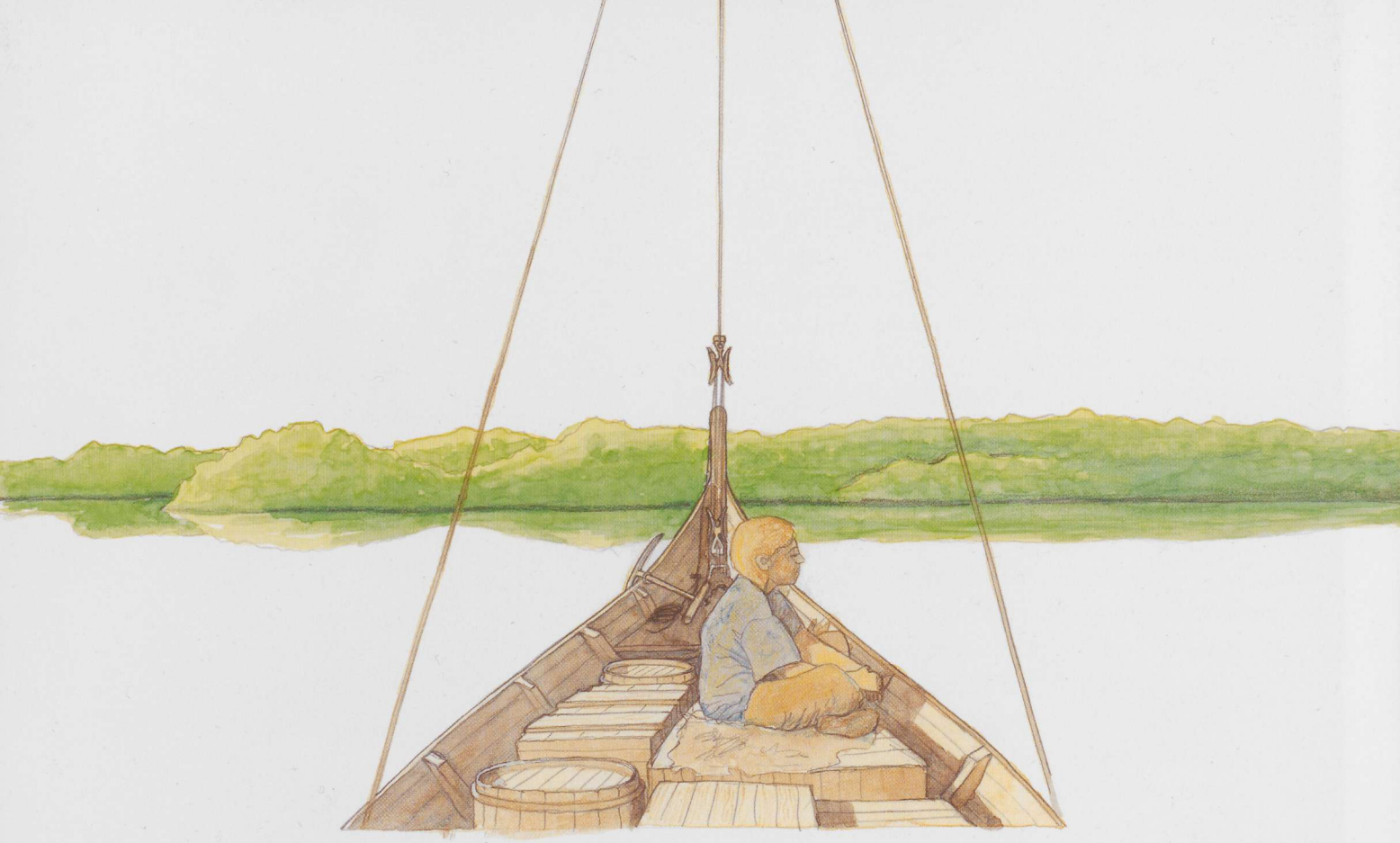

Disa sin bror. Jag tycker det värsta var när han skulle skära ut hjärtat ur draken.

– Jag tycker att det farligaste måste ha varit när Sigurd skulle ligga i gropen och vänta på draken, säger Thorger. Tänk om draken hade sett honom. Vad skulle då ha hänt?

Eftersom barnen har så mycket att prata om tänker de inte på att vägen till Tuna är lång. Innan de hunnit börja klaga över att de är trötta i benen är de framme.

Det är ett myller av människor på marknadsplatsen. Björn blir anvisad en plats där han kan hålla till och sälja sina kammar och knivskaft. Eftersom Björn är känd för att vara en duktig kammakare kommer många och vill handla av honom.

Ett par dagar senare när marknaden är slut och de ska återvända till Åsmunds gård ber Thorger och Disa att de ska få titta på den stora runhällen på tillbakavägen också.

– En liten kort stund då, säger Björn. Sedan måste vi sova. I morgon ska vi stiga upp tidigt. Grim vill starta hemresan så fort solen gått upp.

När de kommer till runhällen springer barnen fram och tittar noga på alla bilderna igen. Det gäller att bevara allt i minnet för det dröjer nog länge innan de kommer hit igen. Efter en kort stund ropar Björn på dem och de går den sista biten fram till Åsmunds gård.

Under hemresan berättar barnen för de andra på Grims båt om den spännande runhällen som deras far visat dem. De beskriver de olika bilderna från den hemska sagan.

När de är hemma i Sigtuna igen ber Thorger sin farfar att han och Disa ska få varsin slät planka. Farfar letar fram två plankor åt dem. Sedan springer de vidare till farmor som sitter vid härden.

– Snälla farmor, kan vi få varsin kall kolbit? ber Disa. Vi ska rita på de här plankorna.

–Visst kan ni få det, svarar farmor. Tag en här borta på kanten. Den är inte varm.

Thorger och Disa tar sina plankbitar och sätter sig utanför huset. De börjar rita figurerna från runhällen på plankorna. De hjälps åt att komma ihåg så många detaljer som möjligt.

Dagen därpå går de för att titta på Torkels minnessten. Torbjörn är färdig med runinskriften nu. Runstenen står fin och nymålad vid vägen.

– Frisernas gillebröder lät resa denna sten efter Torkel sin gillebroder. Gud hjälpe hans ande, läser Torbjörn för dem. Kan någon av er läsa avslutningen här.

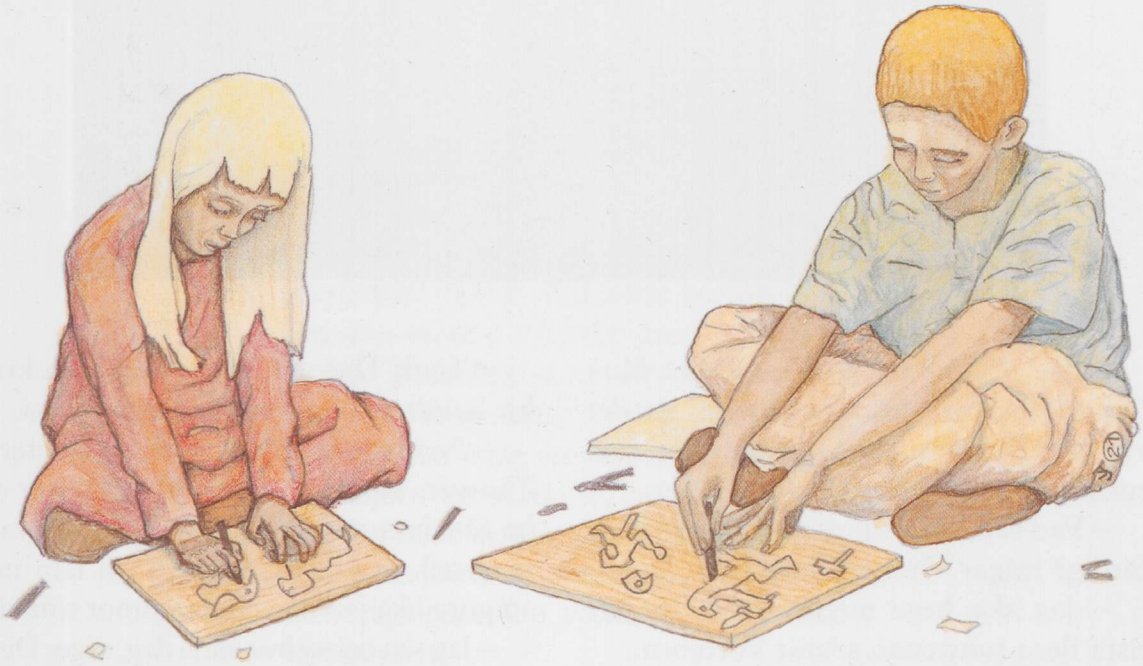

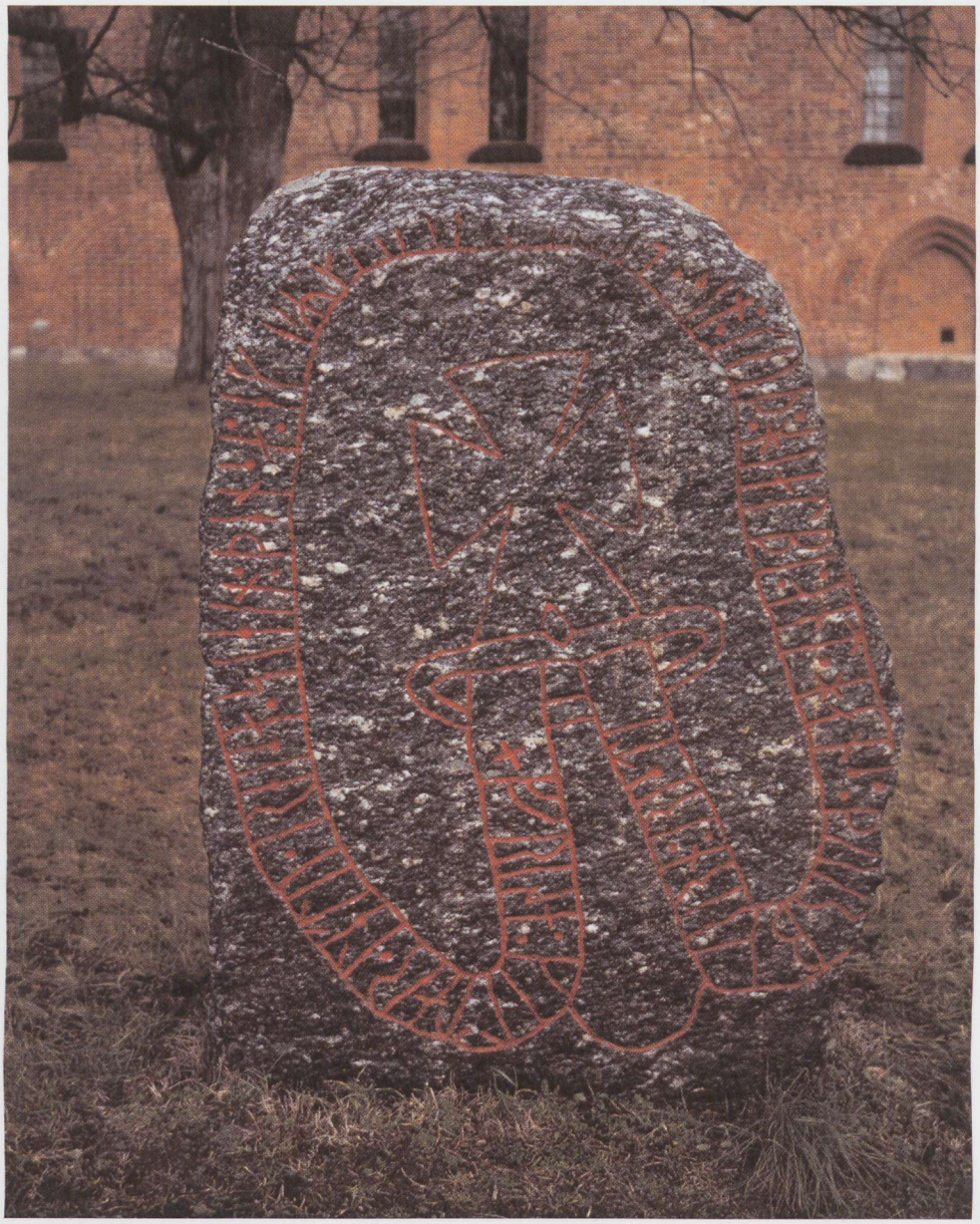

– Jag vill försöka, säger Disa. Hon ljudar: Torbjörn ristade. Där står att det var du Torbjörn som gjorde den fina runstenen.

– Vad ska du göra nu när runstenen är färdig? frågar Thorger Torbjörn.

– Jag ska bege mig västerut för att rista flera runstenar, svarar Torbjörn.

– Tänk Thorger, innan Torbjörn kom hit kunde vi inte runorna, säger Disa.

– Nej, det kunde vi inte, konstaterar Thorger. Torbjörn, jag är så glad över att ha fått lära mig runor. Jag lovar att vara flitig och öva varje dag. Jag vill lära mig att göra lika jämna och fina runor som du.

– Jag ska också öva varje dag, säger Disa.

Några dagar senare kommer det en ny gäst till kammakaren Björn och hans familj. Det är en krigare som varit ända borta i grekernas land. Han heter Ragnvald och har mycket spännande att berätta. Alla lyssnar uppmärksamt på vad Ragnvald har att säga om sina äventyr i fjärran land.

När Ragnvald suttit och berättat om vad han varit med om en lång stund plockar han fram ett paket.

– Björn kammakare, här ska du få se vad jag tagit med åt dig från den bysantinske kejsarens rike, säger Ragnvald samtidigt som han vecklar upp det lilla skinnbyltet.

Björn går fram för att se vad det är. Han blir alldeles stum när han ser kammen Ragnvald håller fram mot honom. Det är den vackraste kam han sett.

– Får jag hålla i den? ber Björn.

– Visst, säger Ragnvald. Den är din nu. Den är en present från mig som tack för all gästfrihet du alltid visat mig.

Björn tar försiktigt kammen och vrider och vänder på den. Det är en dubbelkam, alltså en kam med tänder både uppåt och nedåt. Den är gjord av elfenben. Mitt på plattan mellan tandraderna finns djur inskurna på båda sidorna. På den ena sidan är det två fåglar och på den andra ett lejon.

– Det här är det vackraste kamarbete jag någonsin sett, säger Björn och kan knappast ta ögonen från kammen. Ragnvald, det här var verkligen en fin present. Du kommer alltid att vara en välkommen gäst i mitt hus.

Björn går och visar kammen för Inga och barnen. Alla beundrar det fina hantverket.

– Får jag hålla i den? ber Disa.

– Var försiktig bara, säger far och lämnar över kammen.

– Thorger, har du sett så fina djuren är? säger Disa till sin bror.

– Jag ska också bli kammakare när jag blir stor, säger Thorger. Och då ska

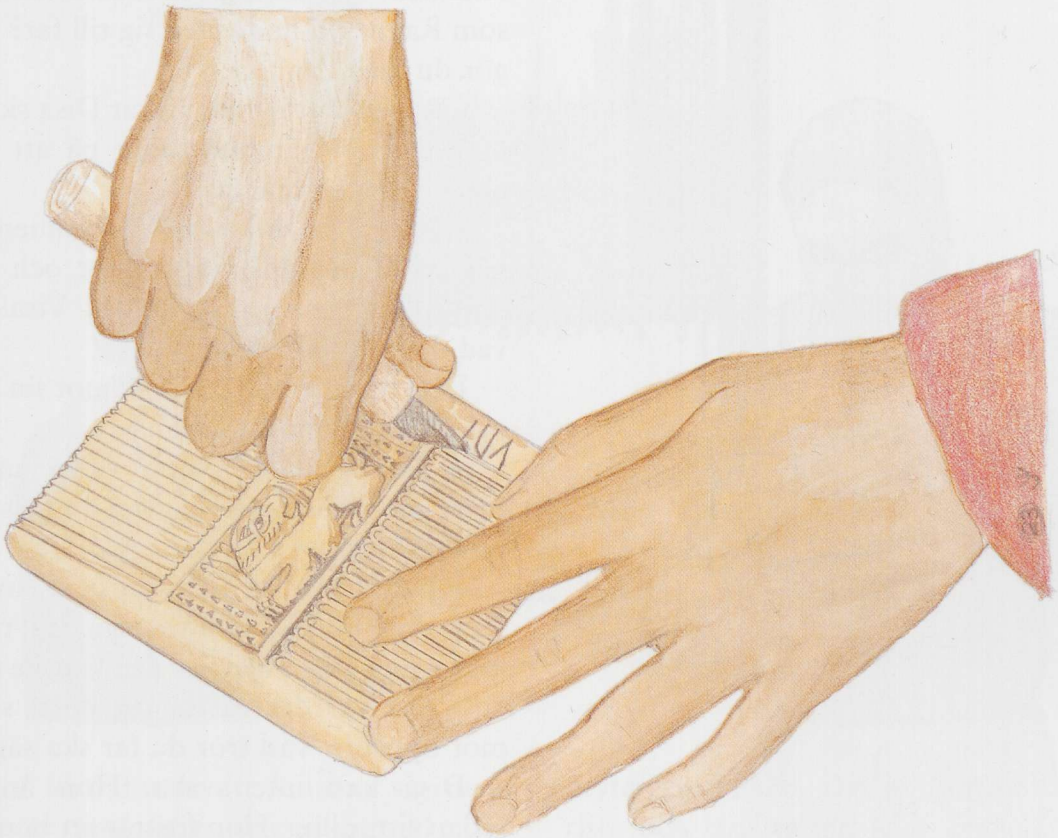

jag lära mig att göra så här fina kammar.

Nästa dag när Disa är ensam inne i huset ser hon den fina kammen ligga framme. Hon går fram till kammen och står och tittar på den.

– Tänk om den ändå var min, mumlar Disa. Jag önskar att jag hade en sådan här kam. Kanske kan den bli min om jag ristar mitt namn på den.

Disa har sett hur Torbjörn och andra runkunniga har ristat beställarnas namn på kammar som hennes far har tillverkat. Det har de gjort för att man skulle veta vems kammen var. Disa tar kammen och smyger sig in i ett hörn. Hon vill inte att någon ska se vad hon gör. Hon har på känn att hon tänker göra något otillåtet.

Disa tar sin ristarkniv i höger hand och håller fast kammen med den vänstra.

– Jag ska inte rista Disa utan Gundis på den här fina kammen, mumlar Disa för sig själv. På den duger det inte med ett smeknamn.

Hon börjar med ᚠ, sedan kommer ᚢ. Hon kommer ihåg hur Torbjörn lärt henne rista sitt namn. Den tredje runan ska vara ᚾ. Efter den kommer ᛏ och sedan ...

– Disa, vad gör du? ropar mor som kommer in i huset med några garnhärvor

i famnen. Har du tagit elfenbenskammen som Ragnvald hade med sig till far? Vad gör du med den?

– Ristar mitt namn, viskar Disa skuldmedvetet. Nu är hon säker på att hon gjort något förbjudet.

– Ristar du ditt namn i kammen far fick av Ragnvald? frågar mor och kan inte tro att hon har hört rätt. Visa mig vad du ställt till med.

Disa håller fram kammen mot sin mor som kommer bort till henne.

– Är du alldeles från vettet unge? säger mor med arg röst. Ska du förstöra fars present.

– Jag skulle inte förstöra den, snyftar Disa. Jag tänkte bara att om jag ristar mitt namn i kammen blir den kanske min.

– Det var det värsta jag hört! säger mor upprört. Vad tror du far ska säga?

Disa kan inte svara. Hon ångrar redan sitt tilltag. Hon förstår att hon har gjort något som både far och mor blir arga för.

När Björn kommer in från kammakarverkstaden visar Inga honom vad Disa hittat på. Björn blir först väldigt ledsen. Han hade blivit så glad över den vackra kammen när han fick den av Ragnvald. Och nu har Disa förstört den. Vad ska han nu ta sig till. När han lugnat sig lite får han en idé.

– Inga, säger han. Det går ju inte att få bort runorna som Disa ristat in, men kammen

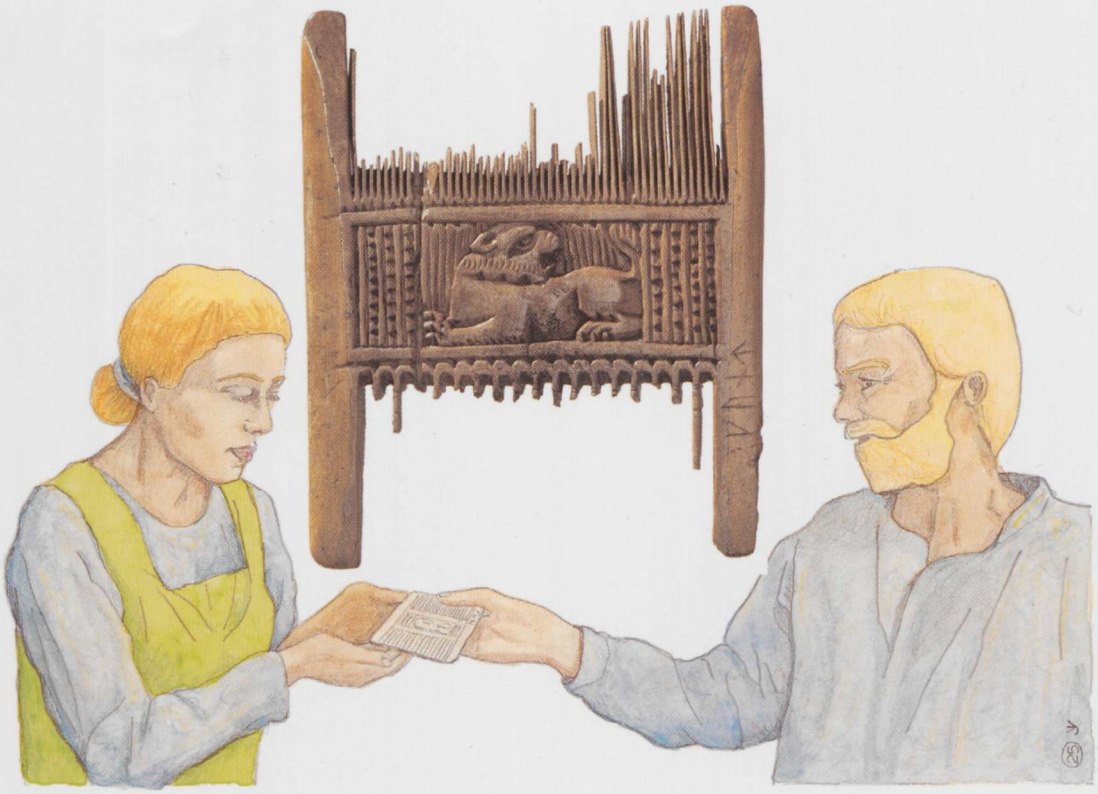

duger fortfarande att kamma sig med. Den är visserligen inte riktigt lika fin som förut så den duger inte att ha som prydnad längre. Därför ska du få den av mig, så kan du använda den för att kamma ditt långa vackra hår. Tänderna är så fint polerade att jag inte tror att den kommer att lugga dig alls.

– Om du håller den så här, säger Björn och visar, ser man inte runorna alls.

– Tack snälla Björn, säger Inga och ser glad ut. Den ska jag använda varje dag.

Disa har suttit tyst i ett hörn. Nu kommer Björn fram till henne.

– Disa, du och jag ska tala allvar nu, säger han med bestämd röst till sin dotter.

– Förlåt far, säger Disa. Jag menade inte att förstöra kammen. Jag ville så gärna ha den och då tänkte jag ...

– Det var mycket dumt tänkt, avbryter far henne. Det är bra att kunna rista och läsa runor. Men man får inte rista i vad som helst. Lova att aldrig göra om sådana här dumheter.

– Jag lovar, säger Disa ångerfullt.

– Bra, säger far. Då har du lärt dig den saken. Nu talar vi inte mer om det här.

Lite senare samma dag beger sig far och Thorger till stadens norra utkanter. De ska samla ved. De följer den stora vägen.

– Far, vart leder egentligen den här vägen om man fortsätter genom skogen? undrar Thorger.

– Går man tillräckligt länge kommer man till Uppsala, svarar far. Det var där hednatemplet fanns. Där offrade man till asagudarna och firade sina religiösa högtider. Där ligger också en stad. Nästa gång jag ska dit ska du få följa med.

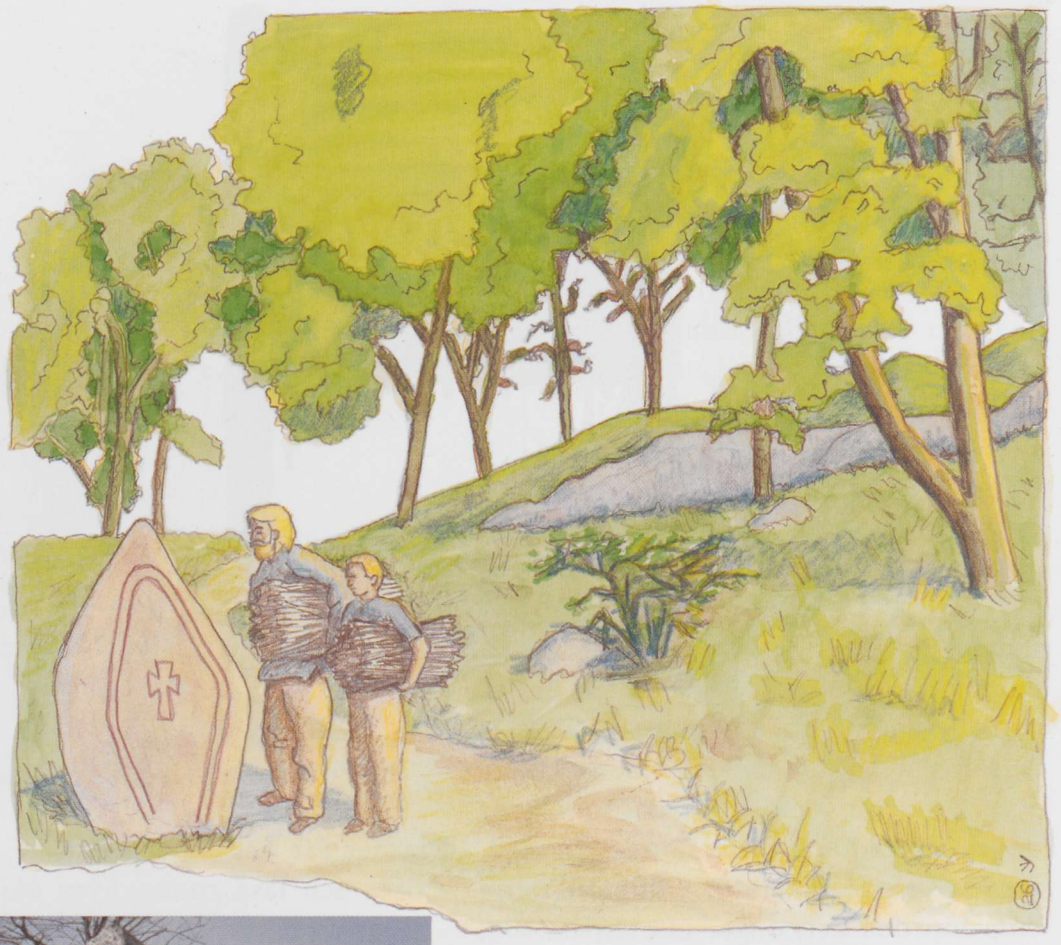

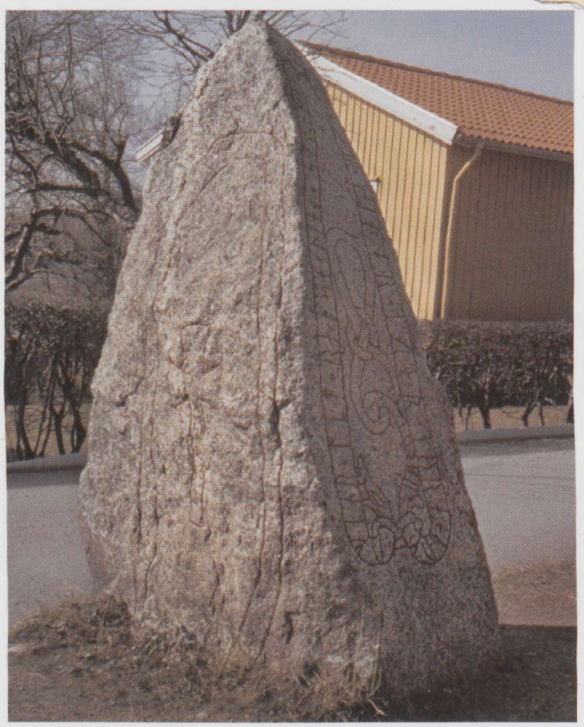

– Här står en runsten, utropar Thorger plötsligt.

– Ja, den ristades för några år sedan. Ofeg vill att alla som färdas på den här vägen ska stanna och läsa minnesstenen efter hans båda systrar. Kan du läsa vad det står?

– Ofeg lät resa denna sten efter sina två systrar, Tora och Rodvi, läser Thorger med bara lite hjälp av far.

– Det var bra, säger Björn. Nu måste vi se till att skaffa veden så att vi hinner hem i tid till maten. Vi vill ju inte behöva gå och lägga oss hungriga.

– Nej, absolut inte, säger Thorger. Vi skyndar oss.

När Björn och Thorger kommer hem med all veden är maten klar. Mor och farmor har lagat till den.

– Far, har det kommit någon spännande gäst som ska äta middag med oss i dag också? undrar Thorger när han ser all den goda maten.

– Det skulle bli en överraskning, säger far. Men eftersom du frågar får jag väl berätta. Det är inte någon gäst som har kommit. Min bror Anund har kommit hem från sin resa till Danmark.

– Är Anund hemma? utropar Thorger förtjust och rusar iväg.

Björns bror Anund har varit borta i flera månader. Han har varit i Ribe och arbetat som skomakare. Men nu har han kommit hem för att stanna. Han ska överta sin fars verkstad.

– Anund, ska du bo här i farmors och farfars hus hela tiden nu? frågar Disa förväntansfullt.

– Ja, svarar Anund. Nu ska jag slå mig till ro här i Sigtuna och ta hand om min fars skomakarverkstad.

Båda barnen blir väldigt glada över nyheten för de tycker mycket om sin farbror.

– Anund, om du behöver hjälp i din verkstad av någon som kan rista runor kan du fråga mig, säger Thorger och har svårt att dölja sin stolthet. Torbjörn,

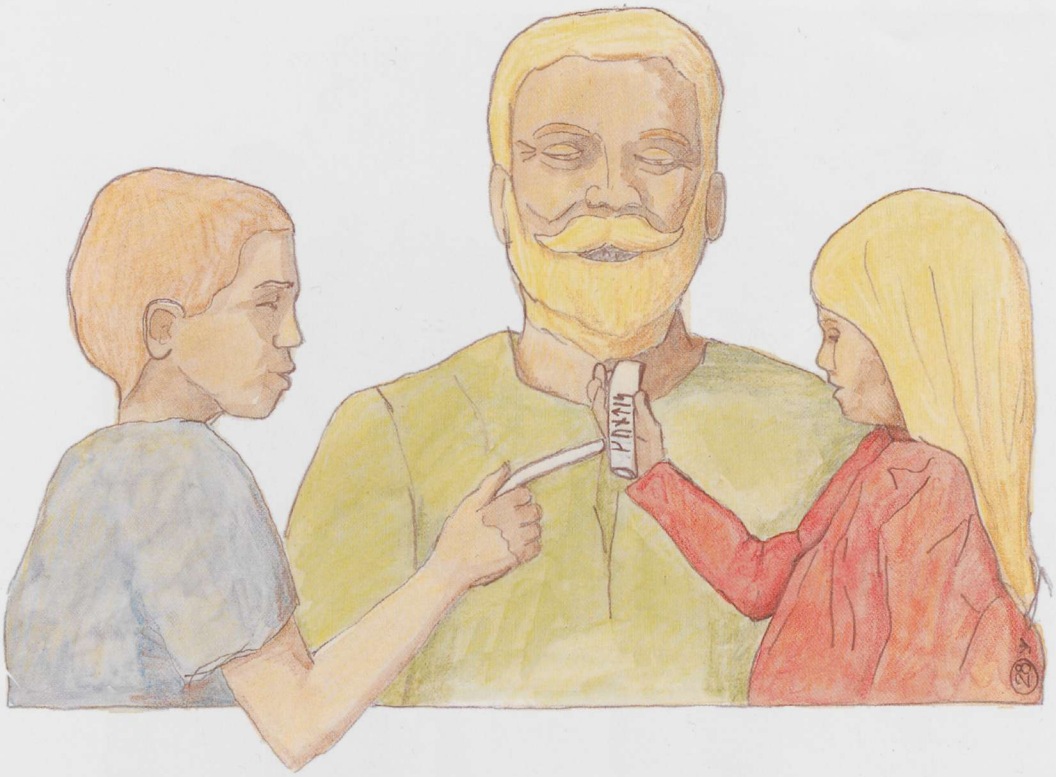

runmästaren, har lärt Disa och mig rista runor medan du har varit borta.

– Det var stora nyheter, säger Anund imponerat. Det ska jag komma ihåg.

– Här ska du få se några av de ben Thorger och jag ristat, säger Disa och kommer bärande på några av benen de ristat på.

Anund sätter sig på en bänk och tittar på alla inskrifter barnen visar honom.

– Ni har verkligen blivit duktiga, säger han berömmande. Nu är ni familjens runmästare.

Rista ditt eget namn

I boken har Thorger och Disa övat sig på att rista sina namn. Kanske vill du också försöka rista ditt namn. Tag en slät träpinne och be någon vuxen att få låna en liten kniv, som måste vara ganska vass. Var försiktig så du inte skär dig!

Här nedan ser du vilken runa du ska använda för de olika bokstäverna som finns i vårt alfabet. Den sista runan ᚱ ska du inte använda. Det R-ljudet finns inte i vårt språk längre.

På sidorna 12 till 15 finns pilar som visar riktningen när man ristar.

ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚭ	ᚱ	ᚴ	ᚼ	ᚾ	ᛁ	ᛅ	ᛋ	ᛏ	ᛒ	ᛘ	ᛚ	ᚱ
f	*u*	*th*	*o*	*r*	*k*	*h*	*n*	*i*	*a*	*s*	*t*	*b*	*m*	*l*	*R*
	o				*g*			*e*	*ä*		*d*	*p*			
	ö														
	y														
	v														

Ljudet *å* fanns inte i svenska språket på vikingatiden, därför finns det ingen runa för det ljudet. Ska man rista *å* får man använda runan ᚭ.

Andra bokstäver som inte har någon motsvarande runa är c, j, q, w, x och z.

- *c* ristar man med ᚾ om det uttalas *s* och med ᚴ om det uttalas *k*
- *j* ristar man med ᛁ
- *q* ristar man med ᚴ
- *w* ristar man med ᚢ
- *x* ristar man som det låter med ᚴ och ᚾ
- *z* ristar man med ᚾ om det uttalas *s* och med ᛏᚾ om det uttalas *ts*

Om du har träslöjd i skolan kan du fråga din lärare om du får forma en pinne till en namnlapp. Sådana använde vikingarna för att sätta sitt namn på varor de skickade till marknaden till exempel. Hur en namnlapp såg ut ser du på bilden.

Här finns bokens runstenar

I Sigtuna som ligger ungefär fyra mil norr om Stockholm kan du titta på runstenen som Torbjörn ristade till minne av Torkel. På kartan ser du var i staden den finns. Runstenen står på en gräsmatta vid Mariakyrkan.

Varje runsten är markerad med ⌘ på kartan. Den runsten Torbjörn tidigare hade ristat till minne av Albod står i en trädgård vid Prästgatan som går förbi S:t Lars ruin.

Vid en liten gata med det passande namnet Runstigen längst till vänster på kartan står runstenen som Thorger och hans far tittade på när de var ute och samlade ved.

Längst till höger på kartan ser du platsen för runstenen Disa och hennes mor läste på när de var ute och plockade lingon. Den stenen står ganska långt ner mot vattnet.

Ungefär en mil nordost om Eskilstuna, nära Mälarens södra strand, finns berghällen med Sigurdsristningen. Man kör mot Sundbyholm och kommer så småningom till en stor skylt som hänvisar till runristningen som ligger vid ⌘ på kartan.

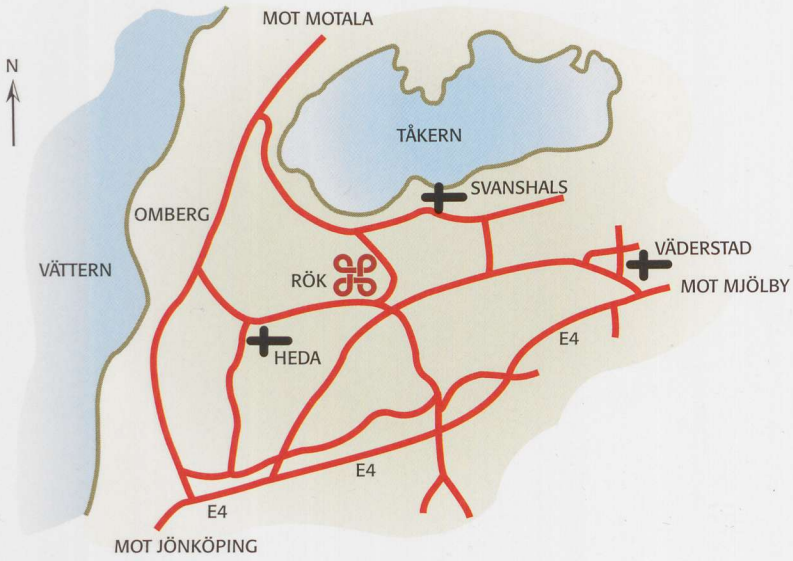

Nära Vätterns östra strand i höjd med Omberg ligger Röks kyrka. Precis utanför kyrkogården under ett litet tak står Rökstenen vid ⌘ på kartan. Man hittar lätt dit om man svänger av från E4 mellan Mjölby och Ödeshög.

Runristaren Torbjörn har kommit till Sigtuna för att hugga en runsten. Han får bo i kammakargården medan han arbetar. Där bor de båda barnen Thorger och Disa. Torbjörn lär dem rista runor. De ristar in runorna i benbitar.

När arkeologerna gräver ut en tomt i Sigtuna 1 000 år senare hittar de benbitarna som Torbjörn och barnen ristat.

Du kan också lära dig rista runor när du läser om hur Torbjörn undervisar Thorger och Disa.

Riksantikvarieämbetets förlag
ISBN 91-7209-260-2

ISBN 91-7209-260-2
9 789172 092600